

Fig. 2. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1979. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

JERNE KIRKE

Kirken, der skal have været viet S. *Martin*¹ (jfr. *altertavle), blev 1306² inkorporeret i Varde sysselprovsti, fra 1454 Ribe domdekanat.³ Efter reformationen forblev kirken under dekanen, indtil kronen 1687⁴ skødede den til borgmester Christoffer Castensen i Ribe. Dennes søn, provst Maturin Castensen (se epitaf), var både kirkeejер og sognepræst til sin død 1747. Kirken solgtes på auktion 1749⁵ og tilhørte herefter sognets hartkornsejere. Den overgik til selveje 1. april 1938 (jfr. præstetavle og kirkeskib). — En sognepræst i Jerne er nævnt 1289.⁶ Jerne var siden 1500'rne hovedsogn til Skast, indtil sognefællesskabet blev ophævet 1974. Fra og med opførelsen af Esbjerg Vor Frelsers kirke 1887 udskiltes efterhånden størsteparten af det gamle landsogns vestre del i

selvstændige bysogne (jfr. ovf. s. 971). — Ved klokkeskatten 1528 måtte kirken afgive en af sine klokker.⁷

Sagn. En sten i kirkegårdsdigtet med mærker af fem fingre skal være kastet mod tårnet af en kæmpe i Skast, som ikke kunne tåle at høre klokkerne.⁸ — Kirkerne i Brøndum samme tid. Da bygmesteren i Jerne blev bange for, at Brøndum skulle blive færdig først, slyngede han en stor sten mod kirken.⁹

Mønter. Ved gravning af en grav på kirkegården

fundt man 1918 resterne af en lærredspose, indeholdende 445 mønter, heraf 418 danske, slået under Christian IV – Christian VII; den yngste mønt havde årstallet 1769.¹⁰

Den middelalderlige sognekirke er opført på en højning i landskabet, nu omgivet af bymæssig bebyggelse til alle sider. Indtil slutningen af 1800'erne lå kirken i åbent land, en halv kilometer vest for landsbyen Jerne, ved vejen mod Strandby (jfr. fig. 36). Fra kirken er der to kilometer til kysten. Tårnet tjente tidligere som sømærke (sml. fig. 1, s. 971), og ifølge sognepræst Hans Jensens indberetning til Ole Worm 1638¹ skulle det kunne »øjnes af fiskerne på havet i over tolv miles afstand«. ¹¹

Kirkegården er 1922 og 1945 udvidet med betydelige arealer nord for vejen. Den oprindelige kirkegård omkring kirken (jfr. matrikelkortet 1820, fig. 36) har i det store hele bevaret sine gamle skel. *Hegnet*, der består af brede kampestensdiger, blev 1953 omsat og reguleret i syd og vest, hvorved der blev skåret af en *oldtidshøj* i kirkegårdens sydvestre hjørne.¹² Ved en forlægning af Strandby kirkevej o. 1910 blev den østre halvdel af norddiget flyttet frem til vejen og kampestenene anvendt i en cementsat mur. ¹³

Indgangene består af køreporte i nord og vest samt fodgængerlåger i syd og øst, lukket med moderne stålrammer opsat 1954. De hidtidige murede *†portaler*, en »ligport« med ganglåde i nord og to fodgængerlåger i øst og syd, var ommuret med store, røde sten i 1880'erne.¹⁴ Murede »stetter« i nord og syd nævnes første gang 1653.¹⁵ Stetterne skulle ifølge kirkesynet 1668¹⁶ repareres med mursten og kalk. En *†kirkerist* er omtalt 1829.¹⁴ — Tidligere var begravelserne på kirkegården bestemt af landsbyernes placering. Gårdene i Boldesager havde gravsteder i nordvest, Måde i sydvest, Veldbæk i syd og Uglvig i øst.

Et *ligkapel* med toiletter ved den nordre indgang er opført 1942 (arkitekterne Aage Bugge og P. Riis Olsen) som afløser for et mindre *†hus* med wc og brændeskur.

Kirken består af romansk apsis, kor og skib, hvortil der i 1460'erne er føjet et tårn i vest. Et våbenhus foran skibets norddør er formentlig også fra senmiddelalderen, mens et gravkapel (nu sakristi) ved skibets sydmur er opført o. 1740, muligvis af materialerne fra et ned-

brudt (middelalderligt?) *†sakristi* ved korets nordside. Orienteringen har en mindre afvigelse mod nord.

Den romanske bygning er anselig både af længde og højde. Den er opført af *granitkvadre* over skråkantsokkel, indvendig af rå kampesten. Vest for våbenhuset er soklens skråkant stejlere end i øst og svagt hulet, men skibet er dog næppe forlænget mod vest, idet tagværket synes rejst i een og samme byggeperiode. Under apsiden er soklen to-leddet med en karnisagtig rundstav over skråkanten.

Plan og proportioner. Centrum for apsidents udvendige krumning ligger i korgavlens murflugt. Kormurenes tykkelse varierer påfaldende mellem nord og syd. Ydersiden af den tynde sydmur flugter med skibets indervægge. Også skibets nordmur er noget tykkere end den søndre, hvis facade ved kvadrenes omsætning 1891 blev rettet op og rettet ud, så muren nu fremtræder som en ret linje ude af takt med skibets (stærkt hældende) sydøstre hjørne, som står indkapslet i det tilbyggede sakristi. Også i opbygningen er der forskel mellem nord og syd, idet terrænet falder ret betydeligt mod nord, hvor soklen ligger et skifte lavere end i syd. Apsidents murkrone er i niveau med korets, skibets murkrone et skifte højere.

Materialer og teknik. De veltildannede, rødlig granitkvadre, gennemgående i ret store formater, er ved restaureringen 1891 suppleret med nyhugne sten med en grålig farvetone. I adskillige kvadre ses *kilehullerne* fra stenblokkens kløvning. Skibets østre gavltrekanter er af marksten, som også er anvendt i korgavlen, hvis østside, mod apsis, er klædt med kvadre. Det romanske murværk står her med glattede fuger og *kvaderridsninger*.

Bortset fra de to nederste skifter mellem kor og skib er der ingen forbandt mellem bygnings enkelte afsnit, apsis, kor og skib – et træk, der blev påpeget allerede af J. Helms¹⁷ og F. Uldall¹⁸ under deres besøg ved kirken 1873 og 1886, før murenes omsætning og opretnings.

I *apsiden* (1668¹⁶ betegnet som »østenden«, 1700¹⁹ som »halvtaget«) er vægge og halvkupel ommuret i tegl efter korhvalvets indbyg-

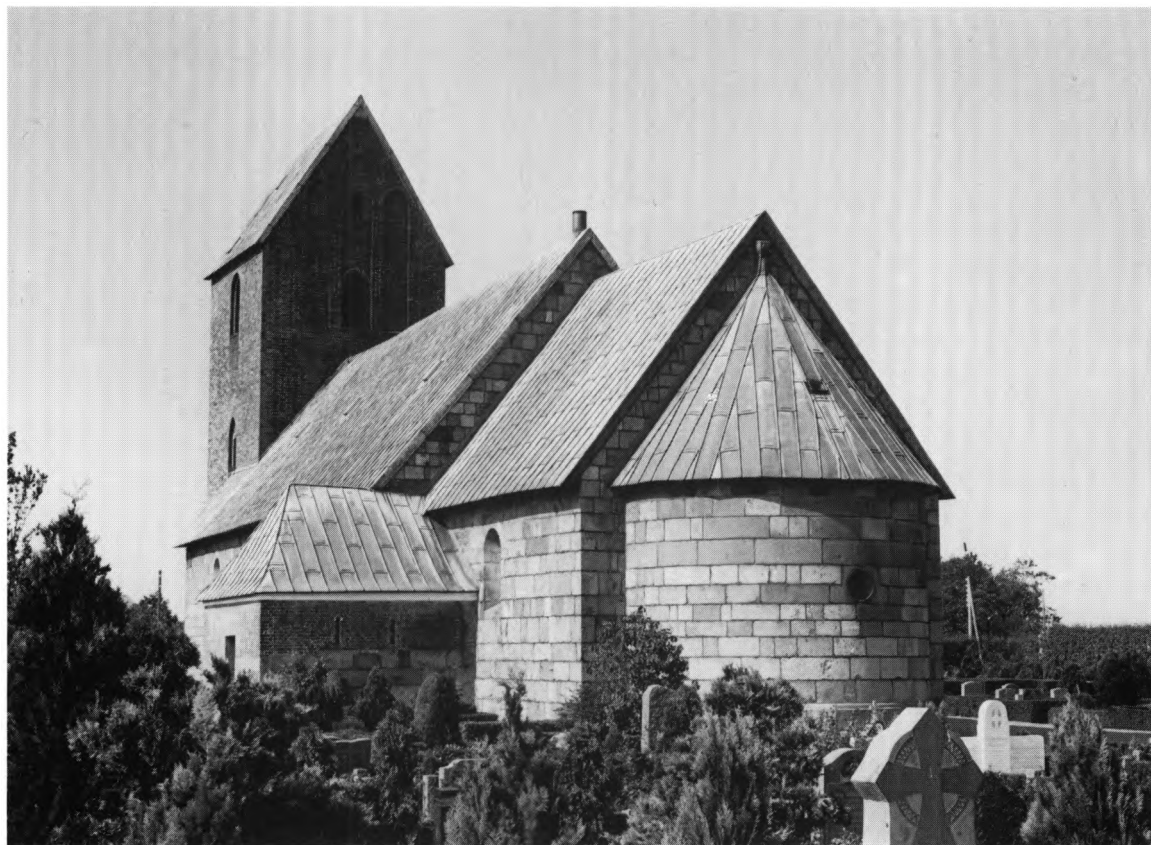

Fig. 3. Kirken set fra sydøst. Knud J. Krogh fot. 1956. — *Die Kirche von Südosten gesehen.*

ning, måske engang i 1500'rne (se ndf.). Kvarderstensmurværket er som nævnt uden forbindelse med korets, men det vil næppe være rigtigt at opfatte apsis som yngre end den øvrige bygning. Såvel de krumme kvadre og dobbeltsoklen som den monolite vinduesblok (se ndf.) må være udført af romanske stenmestre.

Døre og vinduer. Skibets oprindelige døre sidder lidt forskudt i forhold til hinanden. Den søndre, der er tilmuret (sandsynligvis i ældre tid) og foroven ødelagt af et vindue, ses udvendig som en niche. Norddøren, der var lukket 1914-42 mens våbenhuset brugtes som ligkapel, er betydeligt udvidet. Den beskrives 1886¹⁸ af Uldall som en vandret afdækket dør med karme af tildannede bygningskvadre. En lille, lav *præstedør* vestligst i korets sydside giver nu adgang til sakristiet. Den retkantede dør har

bevaret sin oprindelige, kvadersatte karm i vest, mens østsiden er ommuret under restaureringen 1942.

Ingen af korets oprindelige vinduer er bevaret. I skibets nordside findes tre højsiddende, tilmurede vinduer, antagelig alle på oprindelig plads; det vestligste er anbragt lige vest for døren, men går fri af denne på grund af sin placering højt i facaden. To tilsvarende vinduesåbninger i syd sidder forskudt i forhold til nordsidens og kan være flyttet. De smalle, rundbuede og dobbeltsmigede vinduer, hvis lysning sidder tæt ved den ydre murflugt, har monolite overliggere, dels vandret afsluttede, dels tagformede; også sålbænkene er udhugget i én kvader. — Spredt i tilbygningernes murværk findes flere romanske vinduesdele: i sakristiets vestside er indmuret en sålbænk, højt i tårn-

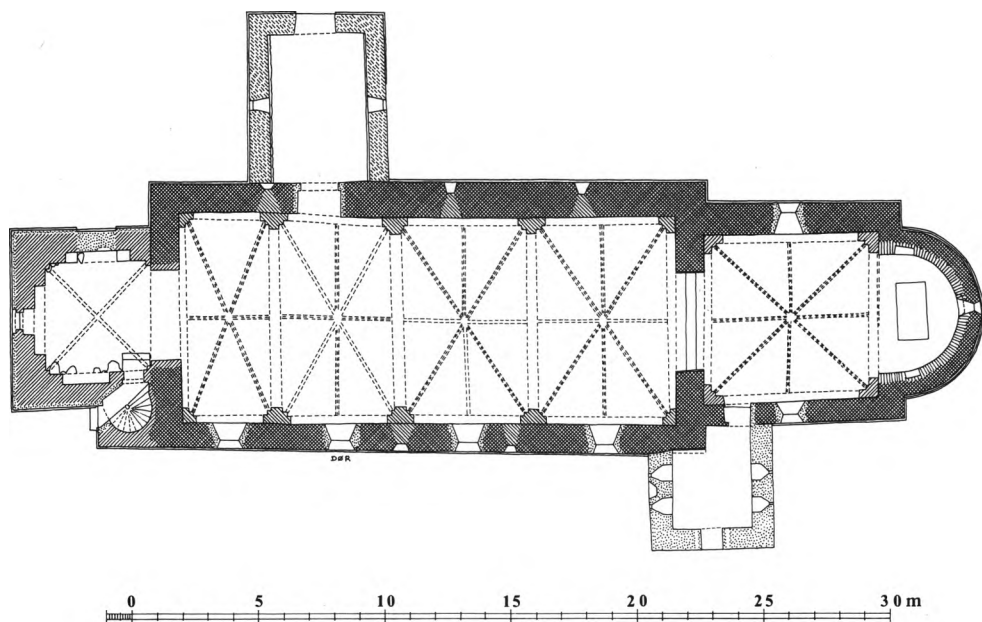

Fig. 4-5. Grundplan 1:300 og tværsnit 1:150 gennem skib. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978, tegnet af MN 1985. — Grundriß 1:300 und Querschnitt 1:150 durch das Schiff.

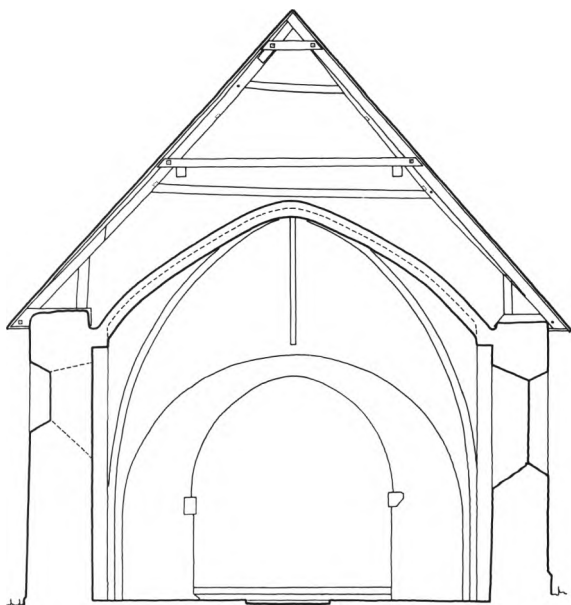
rummets nordvæg en overligger og i våbenhusets vestmur både en overligger og en sålbænk.

Cirkelvinduet i apsis er udhugget i en krum granitblok med aftrappede sider svarende til højden af to kvaderskifter. Det lille, genåbnede vindue (udvendig tv. 55 cm) kantes af en rundstav.

Indre. Apsidens hvælv er fornyet i forbindelse med en total ommuring af korrundingen, formentlig i renæssancen (se ndf.). Siderne i den forholdsvis brede korbue hviler på en skråkantsokkel (nu kun synlig i nord) og smykkes af profilerede *kragbånd* (fig. 9 og 10) med primitive, streghugne bladornamenter. Selve den svagt spidsende bue, dannet af krumme kilesten, er ommuret i gotisk tid, muligvis da man indbyggede hvælv i koret. Rummet dækkedes oprindeligt af flade trælofter, hvor brædderne var sømnet på bjælkernes underside.

Ændringer og tilføjelser. I 1460'erne opførtes et tårn ved skibets vestgavl. På omtrent samme tid blev der indbygget et hvælv i koret, og muligvis i forbindelse hermed blev triumfbuen ommuret og fik sin nuværende svagt spidsende facon. O. 1500 blev også skibets lofter afløst af hvælv, smykket med Liljemesterens kalkmale-

de dekorationer. Våbenhuset, i hvis murværk der indgår krumme bukvadre fra triumfbuen (eller apsisbuen), er sandsynligvis kommet til i senmiddelalderen eller renæssancen. Sakristiet ved korets sydside er opført o. 1740 som gravkapel for kirkeejeren, provst Castensen. Et $\dagger$ sakristi af ukendt alder ved korets nordside blev nedrevet i begyndelsen af 1700'rne, mulig-

vis for at genanvendes ved opførelsen af provstens gravkapel.

Apsidens ommuring er rimeligvis foretaget i 1500'rne, efter korhælvets indbygning og før barokaltertavlen opstilling 1653. Vægge og *kvartkuglehælv*, som mangler de øvrige hælvs kalkmalede dekoration,²⁰ blev totalt ommuret med røde munkesten, gennemgående med formatet 28×14×10 cm. Korets kvadersatte gavltrekan blev stående urørt og underfanget af en teglstensbue. Kvartkuglehælvet er muret op mod korhælvets østre, spidse skjoldbue, der næsten skjuler apsisåbningen. I væggene på hver side af det senmiddelalderlige, murede alterbord er der to *nicher*, fladbuet i syd, ændret til fladrundbue i nord.

Tårnet ved skibets vestende, tidligere berømt for sin højde (se indledningen), er dendrokronologisk dateret til 1460'erne (se ndf.). Det er i tre stokværk og opført af munkesten i munkeforbandt over et enkelt kvaderskifte, hvilende på en nyhugget skråkantsokkel. Indtil 1891 var den nedre del »i en betydelig højde«

bygget af granitkvadre fra skibets nedbrudte gavltrekan (Uldall 1886).¹⁸ Med undtagelse af østmuren, der har bevaret sine fornemme, høje blændinger, blev facaderne 1891 overalt skalmuret med store, røde sten. Inden da, muligvis i 1730, var klokkestokværkets søndre og vestre side samt den vestre gavltrekan blevet ommuret. Det oprindelige murværk ses nu bedst i klokkestokværkets øst- og nordvæg. Tårnets østmur hviler på skibets vestgavl, hvis spids blev ommuret i forbindelse med tårnbyggeriet.

Tårnrummet åbner sig mod skibet med en rundbuet arkade og dækkes af et samtidigt *krydshælv* med kvartstensribber, hvilende på spinkle, halvtstens hjørnepiller. I væggene er der tre dybe, spidsbuede spareblændinger, hvis bund fremtræder som høje bænke. Et udvendig rundbuet vindue i vest har indvendig bevaret sin spidse bue. Indtil 1942 var rummet adskilt fra skibet ved en bræddevæg, hvori der 1858¹⁴ blev anbragt en dør. Tårnrummet tjente 1914-42 som våbenhus, og i den tid var der adgang udefra via en nu tilmuret dør i tårnets nordside.

Fig. 6. Indre, set mod øst. Hude fot. o. 1900. — *Interieur, gegen Osten gesehen.*

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1979. — *Interieur, gegen Westen gesehen.*

Man kommer op i tårnet ad en muret *spindeltrappe* (højrevendt med cementpudsede trin) ved tårnets sydøstre hjørne, hvortil der er adgang fra tårnrummet gennem en fladbuet dør. 1942 indsattes en udvendig dør. *Trappehuset* er samtidig med tårnet, men klædt med granitkvadre, der efter omsætningen 1891 ikke lader sig udskille fra skibets kvadre. En fladbuet dør leder fra trappen ind til mellemstokværket, et hvidkalket rum med dybe, fladbuede sparnicher i syd, vest og nord. I nord og syd er der et fladbuet vindue i spidsbuet spejl.

Klokkestokværket og tårnets øst-vestvendte gavle smykkes hver af tre spidsbuede *højblændinger*, hvis bund ligger i niveau med lydhullernes underkant. Vestgavlens blændinger blev genskabt 1891, efter at gavlen siden 1730 (angivet med jernankre) havde stået med en glat spids.¹⁸ Formentlig i forbindelse med gavlens nymuring 1730 – hvis ikke før – blev også klokkestokværkets søndre og vestre side ommuret. Stokværket har to rundbuede, falsede glamhuller i nord og et i øst, nederst i den mid-

terste blænding. De ommurede sider har hver et rundbuet lydhul. – Tårnet er blytækt og står – som det er almindeligt i Vestjylland – uden kamme.

En *dendrokronologisk* datering af to bjælker fra loftet mellem 2. og 3. stokværk, foretaget efter bjælkelagets udskiftning 1982, viste at tømmeret var fældet ca. 1462.²¹ Tårnet er derfor sandsynligvis opført en gang i 1460'rne.

De ottedelte *ribbehvælv*, et fag i koret og fire fag i skibet, hviler på falsede piller uden vederlagsmarkering. Skibets vestre fag har kun seks ribber og er – muligvis af hensyn til dørenes placering – noget smallere end de tre østre. Skjoldbuerne er spidse, mens skibets bredt spændte, halvandenstens tykke gjordbuer er runde. Korets halvstens ribber står med skarpe, trekloverprofilerede rygge. I skibet er ribberne ikke helt så skarprykkede og har ved overpudsning delvis mistet deres facon. I 3. fag er diagonalribberne af kvarte sten, der også er anvendt i 1. og 2. fags øst-vestvendte ribber.

Ifølge J. Magnus-Petersens undersøgelser

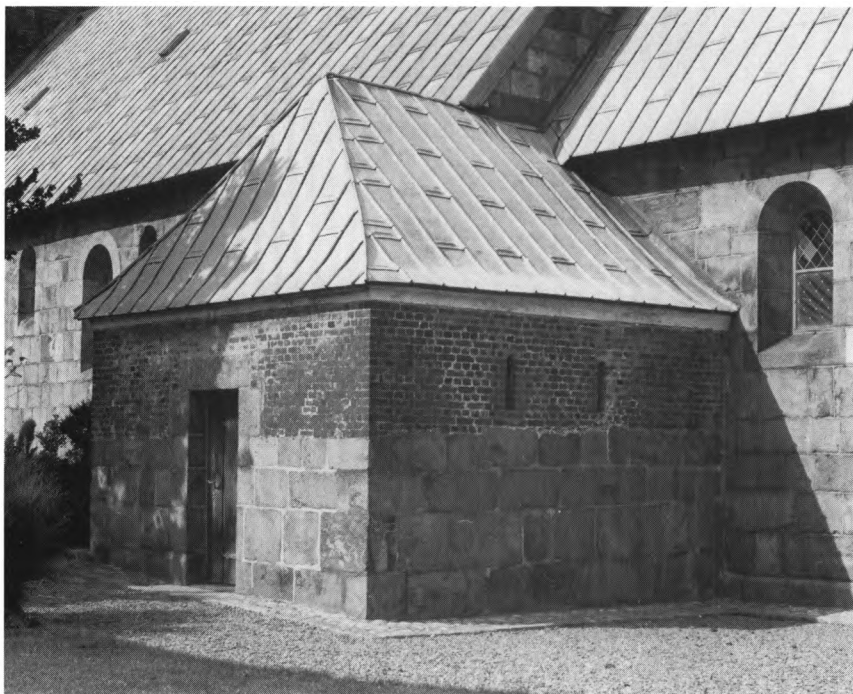

Fig. 8. Sakristi, tidligere gravkapel, opført o. 1740 for provst Maturin Castensen (s. 978). NJP fot. 1983. — *Sakristei, früher Grabkapelle, erbaut um 1740 für Propst Maturin Castensen.*

1891²⁰ (se kalkmalerier) stod korhælvets ribber oprindelig med glat pudsede, hvide fuger og uden hvidtning. Hælvet er sandsynligvis ældre end skibets, som ud fra Liljemesterens kalkmalede dekorationer må dateres til o. 1500.

Våbenhuset ved skibets nordside er en lav bygning opført af fire skifter granitkvadre over en skråkantsokkel. Det nævnes første gang 1791¹⁹, men er formentlig fra senmiddelalderen eller renæssancen. I murværket indgår flere krumhugne bukvadre, som må stamme fra den ombyggede korbue (eller fapsisbue). Den glatte gavlf, hvis spids er af små mursten, indeholder en ommuret, rundbuet dør, og hver langside har et lille vindue, hvori der 1868¹⁴ indsattes rundbuede støbejernsrammer. Rummet dækkes af et bræddeloft med synlige bjælker. Spidsen af det blytækte tag når kun til skibets murkrone. Taget var i 17-1800'rne dækket med tegl. 1914-42 benyttedes huset som *fligkapel*, skibets norddør var tilmuret og indgangen henlagt til tårnet.

Sakristiet (fig. 8) ved korets sydside, tidligere kaldet »det maturinske kapel«, er opført o. 1740 af provst Maturin Castensen (†1747) som privat *gravkapel* (sml. hans epitaf s. 992 og

kisteplade s. 999). Det er en lille lav bygning med afvalmet blytag. Murene er rejst af granitkvadre og små røde mursten i krydsskifte og afsluttes med en barok gesims (rundstav over udkraget rulschifte). I hver langside er der to smalle lyssprækker, udvendig et halvt skifte brede, indvendig med tragtformede smige i bænkeagtige, fladrundbuede nicher. Der er adgang fra koret via den gamle præstedør (se ovf.). Rummet, der har gulv i niveau med terrænet, dækkes af et samtidigt bjælkeloft med skruhviede brædder. O. 1888²² indsattes en retkantet dør i sydturen.

Ifølge indskriften på en marmortavle, op- hængt i rummet, stod provst Castensens kiste her til 1891, da den sænkedes i gulvet. 1911 muredes et hvælv over kisten.

Et *†sakristi* af uvis alder, formentlig middelalderligt, ved korets nordside, er nævnt 1653¹⁵ og 1700.¹⁹ Det er nedrevet i begyndelsen af 1700'rne, muligvis forud for opførelsen af Maturin Castensens gravkapel ved korets modsatte side (se ovf.). En *†dør* i nordre kormurs østre del blev dog bibeholdt og først tilmuret 1891. Den beskrives 1886¹⁸ af Uldall som »en senere anbragt dør, kantet af mursten«, og ses på

J. Vilhelm Petersens tegning 1890 (fig. 34). – Ved kirkesynet 1700¹⁹ var en stor del af sakristiets vestmur og det nordvestre hjørne faldet ud. Taget, af røde tegl, var meget brøstfældigt. Tilbygningen havde tidligere været tækket med bly, der imidlertid var solgt for at skaffe penge til kirkens reparation.

Tagværkerne, middelalderlige, af eg, syv fag i

koret, 22 i skibet, hviler på nyere langstole. Spærfagene var oprindelig støttet af fire krydsbånd, hvis taphuller ses i spærenes underside. Båndene, hvis retning er noget usikre, har i skibets 11 vestre fag været anbragt i lidt større indbyrdes afstand end i øst. De afsavede bjælkeender tjener som spærsko; bjælkerne mellem hvælvene er bibeholdt som bindbjælker. Over skibets nordmur, længst mod øst, er bevaret en rest af den ydre murrem. – Apsiden har ti spær med korte, tappede og naglede stivere, mærket fra nord mod syd med små firkantede stik. Spærene samles i en ophængt kongestolpe mod korets østgavl. Den krumme murrem er samlet af fem egestykker. – Tårnets fem spærfag har dobbelt lag hanebånd og korte stivere. I nord krydsende stormlægter.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Blandt de til-

bagevendende reparationer på bygningen var foruden omsmeltning af blytaget (nævnt første gang 1586)²³ og opretning af udskredne kvadre også udbedring af tårnets murværk, omlægning af murstensgulvet og indsættelse af nyt vinduesglas.

Ifølge et syn, afholdt 3. marts 1653¹⁵ og ind-

ført i herredets tingbog, var tårnets vestende »kendelig fornøden at sømmes og beredes«; der skulle indsættes jernankre i tårnmurene og de murede kirkegårdsindgange skulle sættes i stand. Under et syn 1668¹⁶ – også afholdt i det tidlige forår (26. marts) — fandt man tårnets vestre hjørner »sprukne og revnede«; apsidens hugne sten var »skreden af lave«, to tavler bly var blæst af taget, og i gulvet manglede 200 mursten. 1674²⁴ anslog synet, at en istandsættelse ikke kunne foretages for under 180 slette daler. 1700¹⁹ var muren i kirkens østende revnet og en del sten udskredet; tømmeret var dårligt, og gulvet manglede 1000 sten.

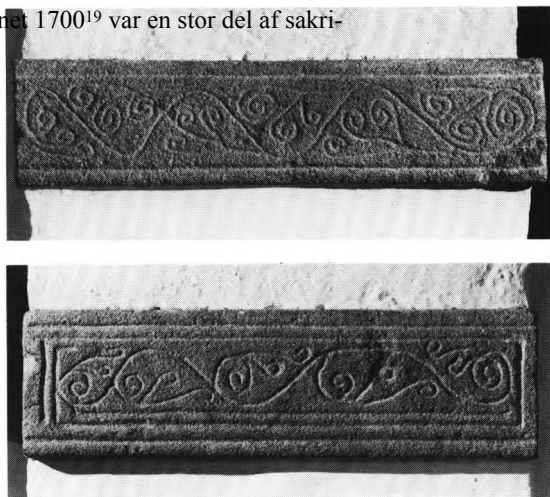

Fig. 9-10. Søndre og nordre korbuekragbånd (s. 975). NE fot. 1979. — *Südliches und nördliches Giebsband des Triumphbogens.*

Kirkeejeren, sognepræst Maturin Castensen (†1747), blev i et anklageskrift beskyldt for at misrøgte sine kirker i Jerne og Skast. Han skulle, skønt tienden var ydet, have ladet kirkerne forfalde og i nogle tilfælde ladet blyet udskifte med tagsten.²⁴

Bevægelserne i murværket skyldtes formentlig trykket fra de indbyggede hvælv, som fik murene, navnlig skibets sydmur, til at hælde udad. 1842 slog skibets midterste jordbue revner og måtte repareres, og 1848 omtales en ommuring af de søndre *†støttepiller*.¹⁴ 1881 udførtes sikringsarbejder på tårnet efter påbud af ministeriet, og 1886 fandt provstesynet kirkens tilstand så betænkelig, at der burde udarbejdes en plan for dens istandsættelse. Tårnet havde slået revner, og skibets sydmur var da 9 tommer (22 cm) ude af lod.¹⁴ Et særligt syn afholdtes 3. august 1886, men en egentlig *hovedrestauration* gennemførtes først 1891-92 under ledelse af arkitekt Axel Møller, som få år forinden havde forestået opførelsen af Vor Frelseres kirke (sml. s. 1003) og restaureringen af Skast kirke.

Restaureringen gav i det store hele kirken det udseende, vi kender i dag. Fundamenterne blev forstærket og kvaderstensbeklædningen sat om og suppleret med nye grålige sten samt kvadre-

ne fra skibets gamle gavlspids, der hidtil havde siddet nederst i tårnet. Skibets sydmur blev rettet op og lignet ud med undtagelse af det østre hjørne, i sakristiet. I nordsiden nøjedes man med at omsætte de nederste skifter. Under arbejdet må kvaderstensmurværket i nogen udstrækning være blevet harmoniseret; således er ethvert spor af en $\dagger$ dør i korets nordside (sml. $\dagger$ sakristi) forsvundet; til gengæld blev skibets blændede syddør markeret som en niche. Der indsattes nye rundbuede, granitindfattede vinduer, to i koret og fire i skibet, som afløser for støbejernsvinduer fra 1872. Endelig blev tårnet overalt, undtagen i øst, skalmuret med store, røde sten over en nyhugget granitsokkel.¹⁴

Kirkens indgang blev 1914 henlagt til tårnet, hvor der etableredes en dør i tårnummets nordmur. Skibets gamle norddør blev lukket, og våbenhuset taget i brug som ligkapel.

Under en *restauration* 1942 (arkitekterne Aage Bugge og P. Riis Olsen, Varde) opførtes et ligkapel på kirkegården (se ovf.), og våbenhuset blev igen taget i brug som indgangsrum til skibet. Våbenhusdøren blev udvidet, døren i tårnummets nordside lukket, og der blev indsat en ny, udvendig dør til tårntrappen. Samtidig nedtog man skilleveggen mellem tårnrum og skib.²⁵

Varme. Et varmeapparat (en jernovn) blev 1888¹⁴ opstillet i skibets nordvestre hjørne. 1942 installeredes dampvarme med kedel i nedgravet kælder nord for skibet.²⁵

Kirken står idag udvendig med blytækte tage

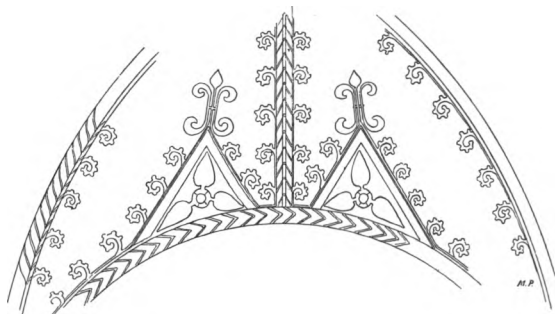

Fig. 11. Kalkmalet hvælvdekoration i skibet, udført af den såkaldte Liljemester o. 1500. O verkalket efter afdækning 1891. Tegning af J. Magnus-Petersen 1891. — *Gewölbedekoration im Schiff, Freskomalerei ausgeführt von dem sogenannten Lilienmeister um 1500.*

og blankt murværk. Apsidens tag afsluttes med en lille tinde: den blyklædte kongestolpe. Indvendig er vægge og hvælv hvidtede. Korbuekragbåndene blev rensset for kalk 1887.¹⁴ I gulvet ligger røde mursten på fladen; under bænkene er der trægulv.

†KALKMALERIER

Under restaureringen 1891 blev der i kor og skib fundet rester af kalkmalerier fra to perioder. Efter en undersøgelse ved J. Magnus-Petersen blev malerierne igen overkalket.²⁶

1) (fig. 11), o. 1500. En *hvælvdekoration* fra den såkaldte »Liljemesters« værksted blev fundet overalt på buer, ribber og kapper, malet med røde og blå (gråblå?) farver. Kun ribberne i koret var uden bemaling og synes oprindelig at have stået uden hvidtning (jfr. hvælv). Dekorationen består af sparer på ribber og buer, hvorfra der udløber små stilkede, krabbeagtige blade, samt »Liljemalerens« karakteristiske liljeornament, som kroner en trekant, hvorunder tre hjerteformede blade er fæstnet til en ring. Værkstedet kendes flere steder på egnen, bl.a. i Skast, Horne og Janderup, Alslev og Ansager samt i flere sønderjyske kirker, heriblandt Nørre Løgum, hvis udsmykning ved en latinsk indskrift er dateret til 1518 (DK. SJyll. s. 2749).

— Dekorationen er sandsynligvis samtidig med skibets hvælv. Magnus-Petersen anså udsmykningen for at være af ringe kunstnerisk værdi og fandt ikke, at den burde bevares.

2) O. 1550-1600? Medtagne levninger af en *nadverscene* med indstiftelsesordene efter Luk. 22,19-20²⁷ blev fremdraget på korbuens nordre vange over kragbåndet. Kristus sad for midten af bordet med kalken i hånden; ved hans venstre arm hvilede en lille skikkelse, Johannes. I forgrunden skelnedes to apostle og bag Kristus sås ansigter og glorier af andre apostle. Indskriften på dansk, under billedet, var omgivet af en firkantet ramme. Kun nogle linier kunne læses. En tegning af motivet er gået tabt. Magnus-Petersen opfattede nadverbilledet som samhörørende med hvælvdekorationen, men det må efter sin art være malet efter reformationen.

Fig. 12. *Altertavle, o. 1475-1500 (s. 984), nu i Løgumkloster kirke. Hude fot. 1905. — *Altarbild, um 1475-1500, jetzt in der Kirche von Løgumkloster.*

INVENTAR

Oversigt. Det eneste stykke *middelalderligt inventar*, der i dag findes i kirken, er den romanske døbefont. I nyere tid har kirken afgivet en sengotisk *højaltertavle, med en fremtrædende gengivelse af værnehelgenen S. Morten, og en samtidig *sidealterfigur, Maria med barnet, mens en gotisk †degne stol er kaseret.

Fra tiden lige *efter reformationen* stammer alterstærterne og den ligeledes gotiske prædikestol, et af de ældste eksempler på egnens karakteristiske Ribeskæringer. Også den nuværende altertavle, udført 1653-54, har flere paralleller blandt billedskærerarbejder i egnens kirker. Den udmærker sig ved sine oprindelige malerier og samtidige staffing, signeret »P.G.«. Altersættet er udført 1705 af Jens Michelsen Halling, Varde, og kun lidt ældre er en usædvanlig *vinflaske af tin, som har været benyttet af præsterne ved sygebesøg.

Kirkens gamle †stolestader, opstillet som hele tre rader i skibet, blev 1881 udskiftet med de nuværende. Inventaret er i hovedsagen farvesat ved en istandsættelse 1942-44. Som følge af udtørringsskader er træinventaret 1964 blevet underkastet en mindre istandsættelse, som også omfattede Maturin Castensens epitafium.

Alterbord (fig. 24), senmiddelalderligt, måske samtidigt med den ældre *altertavle, o. 1475-1500 (jfr. ndf.). Det er af munkesten, 100 cm højt, afdækket med en monolitisk, fremspringende kalkstensplade, 215×115 cm, med profilering langs underkanten, skråkant over hulkel. Alterbordet, der er muret i polsk skifte, har ingen spor af helgengrav; i kortsiderne nicher, i nord rektangulær, 33×24 cm, 34 cm dyb, i syd fladbuet, 45×35 cm, 52 cm dyb (sakramentskab?, jfr. s. 956). På bordets bagside i nord og syd fremspring, muret i forbandt, 50 cm høje, 54 og 70 cm brede, 18 cm fremspringende. Bordet er ved undersøgelsen 1942 muligvis gjort lidt (ét skifte?) lavere.²⁸

Alterbordspanel, 1942, i fyrretræ med højfyldinger i renæssancestil, tegnet af arkitekt Aage Bugge. Samtidige brune og grå farver.²⁸

†*Alterklæder*. Et kirkesyn 1653 påtalte, at et omhæng for altret manglede, »og er ingen uden en gammel stykke lærred«.¹⁵ Fotografier o. 1900 viser alterbordet beklædt med et fløjlsalterklæde med guld kors.

Fig. 13. Altertavle, 1653-54 (s. 982), detalje. Storinge. NE fot. 1979. — *Altarbild, 1653-54, Detail. Großer Flügel.*

Altertavle (fig. 15), 1653-54, udført af samme snedker som tavlerne i Vester Nykirke, Skast hrd., og Øster Nykirke, Vejle amt, og nært beslægtet med Varde-snedkeren Jens Olufsens arbejder (jfr. s. 738f.). En malet signatur »P.G.« (fig. 14) dækker formentlig mesteren for stafferingen og de samtidige malerier.

Altertavlen, der i opbygning svarer til Jens Olufsens, består af postament, tredelt storstykke og gavlprydet topstykke, alle med vinger, der på renæssancevis er formet som rulleværkskartoucher med (delvis fornyede) småspir. Storstykkets arkitektoniske opbygning fraviges kun derved, at midtfeltet bryder postament og frise, mens barokken slår klart igennem i de rankeomvundne, snoede storsøjler med vindrueklase-kapitæl. Søjlerne hviler på svungne postamenter med løvemaske. Midtfeltet indrammes af en fladbuet portal (fig. 17) båret af joniske dydehermer – Kærligheden (i nord) og

Retfærdigheden – med løvemaske og frugtklase over bøjle med semikolontegn. Bueslaget dannes af frugtklaser og tre englehoveder, af hvilke det midterste deler fladbuen som en lille midtkonsol. Sidefelternes indramning er en lidt forenklet gentagelse af midtfeltets med bueslag ledsaget af tandsnit og æggestav; dydehermerne er (fra nord) Troen og Håbet, samt Mådeholdet og Klogskaben. En forkrøppet tandsnitsbort ledsager postament og frise; den sidste har dertil perlestav, æggestav og en frise af beslagværk under kronlisten, samt bøjler med englehoved over storsøjlerne. I storvingerne, der foroven løber ud i et ørnehoved, frifigurer af Mattæus (i nord, fig. 13) og Johannes med symbolvæsner, stående i en slyngbåndsindrammet muslingeskalsniche.

Postamentet har kraftige volutfremspring med englehoved og frugtklase over løvehoved med poter (fig. 16). Den kvartrunde postamentbjælke prydes af englehoved mellem frugtklaser og yderst små profilhoveder. I vingerne små frifigurer af Moses (i nord) og Aron.

Topstykket, der hviler på en kvartrund bjælke med fladsnitsranker, følger i det væsentlige opbygningen i storstykkets sidefelter. Dydehermerne er erstattet med mandlige (?) hermer med korslagte arme, og frisens bøjler har løvehoved. Topvingerne er udformet næsten som gavle for storstykkets sidefelter, med store muslingeskalsnicher rummende frifigurer af de to resterende evangelister (Markus i nord), hvis symbolvæsner ligger yderst på storgesimsen (deres vinger fornyede). Øverst troner Kristus med verdenskuglen, skyomkranset, i en brudt segmentgavl, kronet af en putto med kors, der flankeres af to småspir.

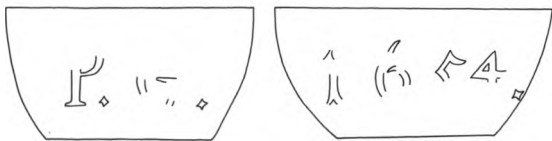

Fig. 14. Malet signatur på altertavlens topspir (s. 983). Tegnet af MN 1974 efter kalke, taget af Georg N. Kristiansen ved afdækningen 1942. — *Gemalte Signatur auf den obersten Spitzen der Türmchen über dem Altarbild.*

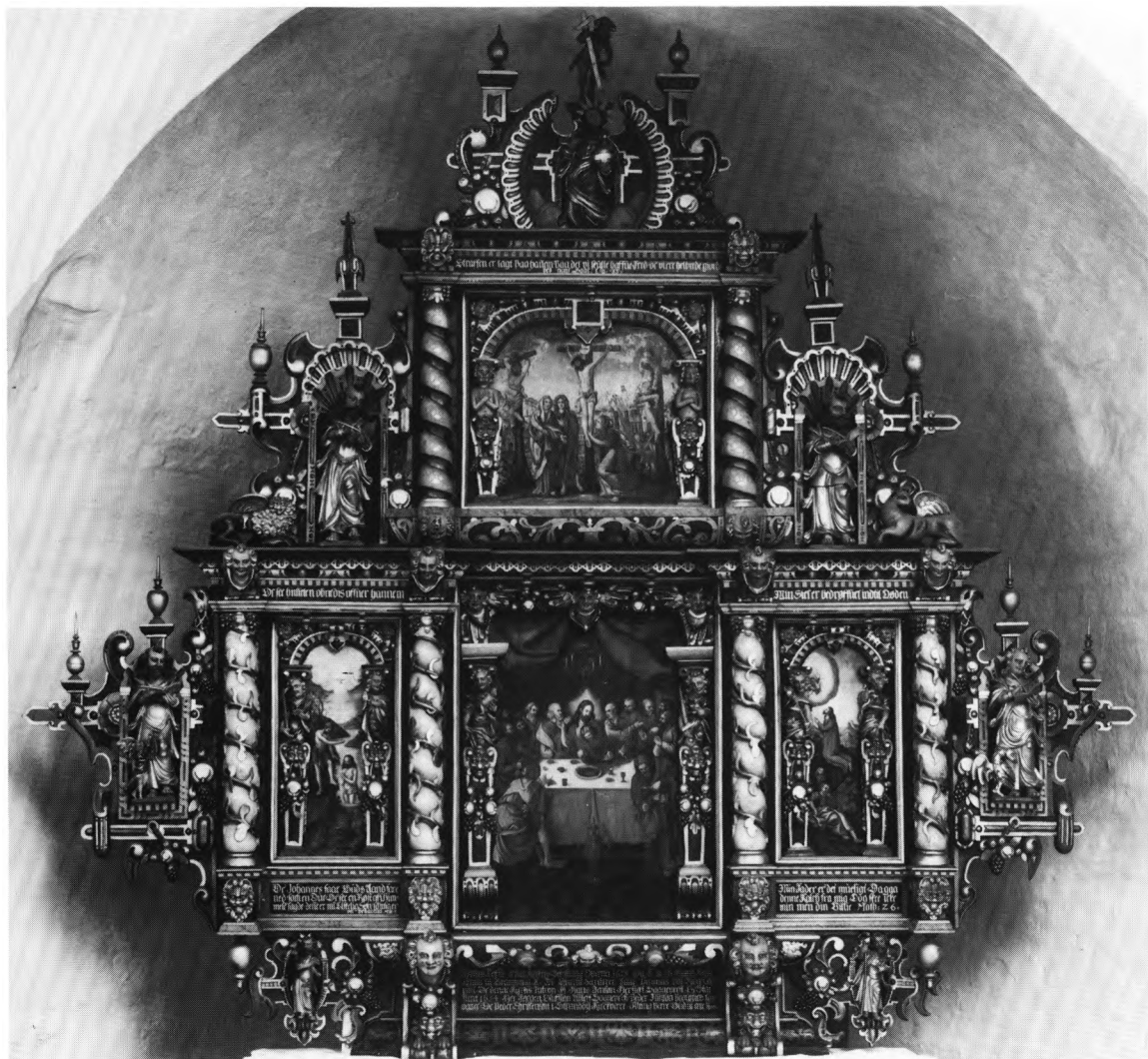

Fig. 15. Altertavle, 1653-54 (s. 982), med malet signatur »P.G.« (jfr. fig. 14). NE fot. 1982. — Altarbild, 1653-54, mit gemalter Signatur »P.G.«.

Efter en grundig undersøgelse og istandsættelse ved Georg N. Kristiansen 1942 fremstår tavlen nu stort set i original skikkelse med malerier og rig, polykrom *staffering* fra 1654. Rød og grøn farve dominerer, søjlerne står hvidgrå, og der er benyttet megen forgyldning og lasur på sølv, alt lagt på en tynd kridtgrund. Indskrifterne er i gylden fraktur på sort bund, initialer og årstal »P.G. 1654« på topspirene (fig. 14) er dog i gyldne versaler med sort kontur, bunden grøn.²⁸

Malerierne, hvis mester muligvis gemmer sig bag ovennævnte initialer, viser scener af lidel-

seshistorien efter gængse stik. Hovedbilledet af *Nadveren* (fig. 17) må således – gennem et spejlvendt eftertryk – gå tilbage til Albrecht Dürers Store Passion fra 1511. Dunkle toner er fremherskende, klædedragterne hovedsaglig røde, enkelte lyseblå, baggrundens hængedraperi dæmpet grønt. Storstykkets nordre felt viser *Kristi Døb*. Johannes er vist til venstre, halvt siddende på en klippe, mens han med højre hånd hælder vand over Kristus, som står i floden nedenunder med hænderne samlet foran brystet. I baggrunden slynger Jordanfloden sig mellem bjerge; foroven viser Helligåndsdue-

sig i en lysstråle, der rammer Kristi hoved. Hertil svarer indskrifterne i frise og postament: »Oc see himelen obnedis offuer hannem. // Oc Johannes saae Guds Aand fare/ ned som en Due, Oc see en Røst aff Him/mele(n) sagde, den(n)e er mi(n) Elskelig Søn, so(m) mig er/ vel behagelig. Mat. 3« (v. 16-17). I storstykkets søndre felt ses *Bønnen i Getsemane*. Kristus knæler mod venstre på en lille høj, hvor en engel viser sig i en sky, holdende kalken i sin udstrakte højre. De tre apostle sover i forgrunden, mens man i det fjerne ser et bjerglandskab med Jerusalems tårne. I frise og postament: »Min Siel er bedrøffuet indtil Døden.// Min Fader er det mueligt, Da gaa/ denne Kalch fra mig, Dog skee icke min men din Villie Math. 26« (v. 38-39). Topstykkets maleri forestiller *Korsfæstelsen*. Under den korsfæstede Kristus står til venstre Johannes og Maria, gestikule-

rende, mens Maria Magdalena fra højre omfavner korsets fod. Ved siderne røverne, forvredne, bundne til deres kors, og i baggrunden romerske soldater foran Jerusalems tårne. Hertil svarer friseindskriften: »Straffen er lagt paa han(n)em, Paa det vi skulle haffue Fred, oc vi ere helbrede gjorde/ ved hans Saar. Esg. 53« (Es. 53,5).

I postamentfeitet stifterindskriften: »Denne Taffle er Paa Kirckens Bekostning Oprettet i 1653. Da E(rlig) og W(elbyrdig) Mand Erich / Kragh til Bramming, K(ongelig) M(ajestæts) Øuerste Secreterer, vaar Decanus udi Riber Ca/pitel, Oc denne Kirckis Patron. H(er) Hans Jensøn Hersleff Sogneprest Oc Staf/fieret 1654. Her Jørgen Oluffson Alsleff Sogneprest, Peder Nielsøn Prousties for/valter Oc Peder Christensøn i Strandby Kirckvære. Alting være Gud til ære Amen«. Oplysningen om tavlens »oprettelse« 1653 og den påfølgende staffing året efter bekræftes af et kirkesyn 3. marts 1653, hvor kirkens altertavle betegnes som gammel og slet (nedennævnte middelaldertavle), mens en ny var »halfferdig«.¹⁵

Engang i midten af 1700'erne blev staffingen frisket op med hvidt og blågrønt, og topstykkets friseindskrift udskiftet med skriftstedet: »Det er fuldkom(m)et. Joh. XIX. 30«. Ved samme tid blev malerierne overmalet; klæde- dragterne fik kraftigt glanslys, og på Nadverbilledet dækkedes såvel baggrundens draperi som lysekronen af et stort, nyt hængeklæde med klunker. En ny overmaling 1845, af det følgende års syn betegnet som dårligt udført, omfattede kun træværket, der fik hvid bundfarve med blå, brunt og lidt guld på siralterne.⁹⁹

Ved restaureringen 1942 fjernedes alle disse overmalinger, ligesom træværket istandsattes og suppleredes. Arbejdets afslutning markeredes med en indskrift på tavlens bagside: »Anno 1942 er altertavlen og epitafiet istandsat under Nationalmuseet af G.N.K.«.

Den ældre **altertavle* (fig. 12), et gotisk alterskab fra o. 1475-1500, var i kirken indtil 1925, da det, efter en omfattende restaurering og fornyelse, blev opsat som højaltertavle i Løgum

Fig. 16. Altertavle 1653-54 (s. 982), detalje. Postamentfremspring. NE fot. 1979. — Altarbild, 1653-54, Detail. Postamentenvorsprung.

Fig. 17. Altertavlemaleri, 1654 (s. 983), formentlig udført af »P.G.« (jfr. fig. 14). NE fot. 1979. — *Altargemälde, 1654, vermutlich von »P.G.« (vgl. Fig. 14) ausgeführt.*

klosterkirke (se nærmere DK. SJyll. s. 1100f.). Tavlen er tilskrevet den såkaldte Imperialissimamester, og har paralleller i flere af egnens kirker (Lunde og Henne, Vester Horne hrd., Grimstrup, Skast hrd.). Her beskrives tavlens tilstand før 1925, således som den kendes især gennem et fotografi fra o. 1900 (fig. 12).

Den fremtrådte da uden predella og noget afpillet, idet flere snitværksdetaljer manglede. I midtskabet Nådestolen flankeret af Maria med barnet og S. Morten givende almisse til en tigger, i fløjene apostlene i to rækker, alle under kølbueformede stavværksbaldakiner. Såvel Vorherre som Maria havde mistet kronens tak-

ker, Mariafiguren endvidere hendes højre og begge barnets hænder. De fleste apostelattributter manglede, enkelte var groft fornyede, og apostelfigurene stod i en vilkårlig rækkefølge. En malet nummerering med bogstaver (minuskler) på bagsiden (her i parentes), angiver formentlig apostlenes oprindelige rækkefølge, der synes at have fulgt messekanonen. Fra venstre ses, begyndende med den øverste række: 1) Peder (a), nøglen mangler. 2) Paulus (b), af sværdet er kun fæstet bevaret. 3) Mathias (k) med økse. 4) Formentlig Bartholomæus (i) med nygjort attribut (valkestok?). 5) Jacob den yngre (g), højre hånd med valkestokken mang-

ler. 6) Thomas (f), attribut mangler. 7) Johannes (e) med giftbæger. 8) Andreas (c) med skråkors. 9) Judas Thaddæus? (m) med ubestemmeligt, fornyet attribut. 10) Mattæus? (l). 11) Jacob den ældre (d), højre arm med pilgrimsstaven mangler. 12) Filip? (h) med nygjort spyd.³⁰ Af den oprindelige bemaling var hovedsaglig levnet den fragmentariske minuskelindskrift under midtskabets tre figurer: ».. maria mater [Christ]i ora [pro no]bis – O bened.. miserere(?) nobis ..« (O, Maria, Kristi moder, bed for os, O velsignede (treenighed?) forbarmes over os ..). Indskriften må have sluttet med en påkaldelse af S. Morten under denne figur. Tavlen iøvrigt var »overmalet med en glinsende Oliefarve«.²⁰

Tavlen omtales 1653, i forbindelse med dens

udskiftning med den nuværende, som gammel og slet.¹⁵ Søren Abildgaard kaldte den 1774 en gammel altertavle, hvorpå »ses Maria med barnet og S. Martinus, biskop, givende almisse til en Pilgrim«.³¹ 1891 stod den i tårnrummet, op mod vestvæggen, og smykkedes endnu lejlighedsvis med små lys foran figurerne, som det ses af fotografiet.²⁰

**Sidealterfigur* (fig. 19), Maria med barnet, o. 1500, 170 cm høj, både Marias højre arm og begge barnets arme er afbrudt. Den stående Maria, med et let svaj i kroppen, bærer på sin venstre arm det ranke barn, hvis sæde og ben er indhyllt i et klæde. Kristusbarnet, der har fine små krøller, har rakt sine hænder frem mod en genstand, formentlig et æble eller en pære, i moderens højre hånd. Hun ser ned på barnet, ansigtet er bredt, øjenlågene store og tunge, og hendes lange, bølgede hår falder frit ned over skuldrene. Maria bærer krone, nu uden takker, kjole med bælte, og derover en lang kappe, der falder i store, knækkede folder, som kun lader spidsen af en sko synlig. Figuren er kraftigt udhulet fra bagsiden, nu med gennembrydninger flere steder. Af de spredte farverester på kridtgrund fremgår, at barnet har haft hvidt lændeklæde; hår, krone og bælte har været forgyldt, ligeledes kappen, med blå for. Kjolen har rester af en grålig, dekomponeret farve.

Ved Magnus-Petersens besøg i kirken 1891 stod figuren endnu i sit *†alterskab*, på hvis vægge, der var levninger af farve og guld.²⁰ Han tilskrev sidealtertavlen, der da stod i tårnrummet »imellem en Del Skrammel«, stort kunstværd, og 1894 blev figuren – efter at skabet i mellemtiden var kasseret – solgt til Nationalmuseet (inv. nr. D 2903).³²

Altersølv. I kirken bruges nu et *altersæt*, *oblat-æske* og *alterkande* fra 1971.

Altersæt, 1705, en gave fra Christen Olesen Weldbeck og hustru Anne Hansdatter, udført af Varde-guldsmeden Jens Michelsen Halling. *Kalken* (fig. 20), 21 cm høj, har klokkeformet fod, cylinderskaf, flad midtdelt kugleknop og let svajet bæger med graveret skriveskrift: »Gud til Ære/Jerne Kircke til Prydelse/ foræret af/ Christen Olesen Weldbeck ford(um) Kir-

Fig. 18. Alterstage, o. 1550 (s. 987). NE fot. 1979. — *Altarleuchter, um 1550*.

ckeverge/ og hans Hustroe/ Anne Hansdatter/ Anno 1705 Den 24. April«. Under foden Jens Hallings stempel.³³ Den tilhørende *disk*, tvn.

16 cm, har på fanen et enkelt, graveret kors, på undersiden samme stempel som på kalken. Til altersættet hører et samtidigt *futteral* af blødt, læderovertrukket træ.

†*Altersæt*. Sysselprovsten Anders Sørensen Vedel modtog 1586-87 14 dl. til anskaffelse af ny kalk og disk.²³ 1668, kort efter Svenskekrigene manglede kalk og disk,¹⁶ og endnu 1700 måtte man klare sig med et altersæt af tin.¹⁹

En *oblatæske* og en *alterkande*, af kongeligt porcelæn, sorte med guld kors, er anskaffet henholdsvis o. 1860 og 1862.¹⁴ Nu i tårnet. 1845 indkøbtes en †*alterkande* af brunlakeret blik.¹⁴

Sygesæt, 1764, bekostet af kirkeejerne og udført af Hans Pedersen, Hjerting. *Kalken* (fig. 21), 8 cm høj, har cirkulær fod med seks tunger på oversiden, cylinderskaft med midtring og halvkuglebæger med graveret kursiv: »BeKosted af Justice Raad Johan Ludvig Bruun til Krogsgaard/ Som Eyere af Schads Kiercke Saa som og af Jerne Kierckes Eyere/ 1764«. Den sammenhørende *disk*, tvn. 7 cm, har på fanen graveret to koncentriske cirkler og under bunden Hans Pedersens stempel.^{33a}

Til sygesættet har hørt en **vinflaske* (fig. 22) af tin, fra slutningen af 1600'rne, 5,5 × 4 cm, 10 cm høj, med afrundede skuldre, skruehals (nu uden prop), og i bunden en skuffe til oblatter. På de to sider ens, meget slidte relieffer af Kristus på korset i en fladbuet portalopbygning, hvis bue deles af et skjold med Georgskors. Ved korsets fod to figurer, til højre en stående kvindeskikkelse (Maria?), til venstre en knælende mand. Under korset ligger Adams hovedskal. Over det ene relief graveret »I.N.R.I.«, og på en af smalsiderne »H.P.B. 1683«, utvivlsomt for Hans Pedersen Bartske, præst i Jerne 1672-1701. Flasken kom midt i 1800'rne i privateje, og er 1913 blevet skænket til Nationalmuseet (inv. nr. 67/1945).³⁴

Alterstager (fig. 18), gotiske, o. 1550, 43 cm høje. Den profilerede fodskål hviler på ryggen af tre små, siddende løver (jfr. DK. SJyll.

Fig. 19. *Sidealterfigur, Maria med barnet (s. 986), o. 1500. Nu i Nationalmuseet. LL fot. 1983. — *Seitenaltarfigur, Maria mit dem Kinde, um 1500.*

Fig. 20-21. Altersølv. 20. Alterkalk (s. 986), 1705, udført af Jens Michelsen Halling, Varde. NE fot. 1979. 21. Sygekalk (s. 987), 1764, udført af Hans Pedersen, Hjerting. Niels Nørgaard fot. 1983. — *Abendmahlskelch*, 1705, von Jens Michelsen Halling, Varde. 21. *Kranken-Abendmahlskelch*, 1764, von Hans Pedersen, Hjerting.

Fig. 22. *Vinflaske til sygesættet (s. 987). I NM3. LL fot. 1984. — *Weinflasche zu den Krankengeräten*.

s. 2914, 2924). Skaftet er cylindrisk med tre profilerede skafttringe, og den krenelerede lyse-skål har gennembrydninger udformet som små femblade. Syvarmet *stage*, 1929, med indskriften: »Christian og Bine/ Munk/ Gammelby/ 25 Marts 1929«.

Messehagler. 1) O. 1900, af rødt fløjel med guldgaloneret rygekors. 2) Moderne.

Alterskranke, 1873, med støbejernsbalustre og mahognigelænder.¹⁴

Døbefont (fig. 23), romansk af granit, 94 cm høj, kummens tv. 74 cm, af en udformning, der adskiller sig en del fra egnens sædvanlige, vestjyske type (Mackeprang: *Døbefonte*, s. 174). Foden danner en aftrappet pyramidestub med noget slidte hjørnehoveder. En vulst danner overgang til den glatte, halvkugleformede kumme, med dobbelt rundstav under mundingsranden. Intet afløbshul, men i kummens bund en lille forsænkning. Rester af en rustrød

farve, især på foden og på kummens underside. Fonten, der nu står i koret midt for altret (jfr. fig. 7), havde 1873 sin plads østligst i skibet, lige foran den midterste af de tre stolerader.¹⁷

Dåbsfæde. 1) O. 1800(?), af bly, glat, tv. 55 cm. 2) 1909, af messing, glat, tv. 60 cm, under fanen graveret skriveskrift: »Skænket til Jerne Kirke af L. Ingerslev, Sognepræst ved Kirken fra 1899 til 1909«.

Dåbskande. O. 1900, af tin, 32 cm høj, i art nouveau-stil, stemplet »MB« for Mogens Ballin. Den er erhvervet 1978 fra Vor Frelsers Kirke.

†*Fontelåg.* 1653 siges »Fundtlaagen« at være meget gammel og slet, »er fornøden en ny isteden«.¹⁵

Krucifiks, 1912, bronzestøbt på glat, sort korstræ, figuren 120 cm høj, med påskrift: »Skænket af Enke Kirsten Jakobsen f. Bøndergaard 15-4-1912«. Ophængt i skibets vestfag, på nordvæggen.

Prædikestol (fig. 25), O. 1550-75, bestående af seks høje, smalle fag, hvoraf de fire udgør kurven, mens to danner bro til væggen, modsat opgangen. Opgangspanel og underbygning er fornyet i gammel stil 1892.

Felterne udfyldes af næsten ens, gotiske stavværksvinduer med fiskeblærer og korsblomster. De flankeres af slanke, leddelte balustre, hvor akantusblade veksler med snoninger og rudemønstre; øverst englehoved med ejendommelige tragtformede ører og vinger, der 1892 er afkortede efter lineal. Profileret, frempringende fodliste med tandsnitsfrise og derunder en gennembrudt buefrise med korsblomster fra 1892. Profileret kronliste med dækplanke fra 1944.³⁵

Underbygning og opgang har fyldingspaneler i renæssancestil fra 1892. De udgør en fornyelse og normalisering af det ældre arrangement, hvoraf kun opgangens mægler er bevaret. Den er firsidet med hjørneprofil og indfældede balustre i siderne. Foroven afsluttes den med små, gnidrede volutter og neglesnit; knoppen er fornyet i 1700'rne.

Prædikestolens bemaling er udført 1944 i forbindelse med en istandsættelse ved Georg

N. Kristiansen. Stavværket står i grønt og guld på rød bund; balusterstavene er grå, englehovederne har naturlig karnation, guldhår og sølvvinger, og panelfyldingerne står brune.³⁵

En (†)*lydhimmel*, nedtaget 1944, i enkle renæssanceformer med udsavede top- og hængestykker, var vistnok fra 1850 (jfr. fig. 6). Kun det *fag, der sad nærmest væggen, er bevaret. I frisefeltet med sort skriveskrift: »Kjerke Wærger C. Spangsbærg St(rand)b(y). H. Jensen Maler i Warde. Jerne Kjerke den 2. juli 1850«. Efter en tid at have hængt i sakristiet er faget nu i Esbjerg Museum (inv. nr. 191/1953).

Prædikestolen knytter sig – ved sin opbygning og sin karakteristiske blanding af gotikens og den tidlige renæssances formsprog – til egnens almindelige, såkaldte Ribe-skæringer fra 1500'ernes sidste årtier.³⁶ Felternes rent gotiske stavværksdekoration – uden sidestykke i egnens prædikestole – kunne tale for en datering o. 1550, men stolens stærkt fornyede tilstand vanskeliggør bestemmelsen af flere detaljer og af den oprindelige opstilling.

Opgangsfeltet afsluttes med en fals, der kan være spor efter ét eller flere yderligere fag. Disse har eventuelt i forening med de to fløj-fag ved væggen dannet bro i en oprindelig opstil-

Fig. 23. Døbefont, romansk (s. 988), efter tegning af E. Rondahl 1896 i Nationalmuseet. — *Taufe, romanisch.*

ling som lektorieprædikestol foran korbuen;³⁷ men endnu i 1500'rne må stolen have fået en opstilling nogenlunde svarende til den nuværende i skibets sydvesthjørne. Et syn 1653 omtaler prædikestolen som gammel og meget forfalden, »behøves endelig en ny i stedet«.¹⁵ 1821 hed det, at prædikestolen faldt forover og behøvede en støtte.³⁸ Den udførtes som en lille baluster under kurven, fjernet igen 1892, da en omfattende restaurering og fornyelse gav prædikestolen dens nuværende fremtræden. I forbindelse hermed udførtes to tegninger ved arkitekt Axel Møller: dels en opmåling visende prædikestolen inden istandsættelsen, dels et ikke fulgt restaureringsforslag, der ville have tilført stolen en række nye, gotiske træk.³⁹

Efter restaureringen stod prædikestolen i en lys blågrøn farve med hvidt stavværk på rødbrun bund og lidt forgyldning på listeprofilerne. 1944 konstaterede Georg N. Kristiansen, at der herunder ikke var bevaret ældre farvespor, og han udførte herefter den nuværende bemaling.³⁵

Stolestader, 1881, med foroven vinkelformet afsluttede gavle fra 1942.¹⁴ Grå og lys grøn bemaling. De oprindelige, ganske enkle, egetræsmalede gavle ses på interiørbilledet o. 1900 (fig. 6). †*Stolestader*. Det tidligere stolesæt dateres muligvis af årstallet 1580, som Jacob Helms 1873 læste på en kvindestol i koret.¹⁷ Det omfattede, som noget ganske usædvanligt i en enskibet landsbykirke, hele tre stolerader i skibet. I 1700'rne havde staderne låger, som det frem-

går af en stolestadestrid, der en søndag i 1753 udviklede sig til en sådan tumult, at »stolene rystede og blev opløfede«.⁴⁰ 1791 betegnedes de som ringe,¹⁹ og 1803 ønskede synet skibets tre brøstfældige stolerader omgjort til to.⁴¹ Det skete dog først med opsætningen af de nuværende stader 1881. En †*lukket stol* tilhørende præstegården omtales 1791.¹⁹

En †*skriftestol*, hvorpå var »udskaaren Munk-Vaabnet med tre Roser udi«, omtales 1774 af Søren Abildgaard.³¹ 1791 siges skriftestolen at rumme plads til seks personer.¹⁹

†*Degnestol*, sengotisk, med »smukt gothisk Snitværk (Vinlöv og Drueklusser) og gothiske Korsblomster øverst paa Endestykkerne«. Midtfor, d.e. i pulten, var en lille dør med »smukt Jernbeslag«.¹⁷ Den formindskedes 1873, og 1884 omtales en flytning til korbuens sydside.¹⁴

Kirkens *dørfloje* er fra 1942.

Orgel, bygget 1977 af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. 16 stemmer og én transmission, to manualer og pedal. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørflojte 8', Oktav 4', Gedakt 4', Oktav 2', Mixtur, Dulcian 8'. Overværk: Gedakt 8', Rørflojte 4', Quint 2½', Waldflojte 2', Terts, ~~Cymbel~~, tremulant. Pedal: Subbas 16', Principal 8', Gedakt 8'. Pneumatisk aktion; keglevindlader. Tegnet af Rolf Graae. Opstillet i tårnummet.

†*Orgler*: 1) Bygget 1905 af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing,⁴² en gave fra Morten Andersen, Lykkegaard, Søren Pedersen, Måde, og sognefoged H. P. Hansen, Gammelby. På pulpitur i kirkens vestende. 2) Bygget 1942 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby og Horsens, med genanvendelse af dele fra torgel nr. 1. Ni stemmer, to manualer og pedal. I kirkens vestende.⁴³

Pengeblok, 1942, 93 cm høj, jernbeslået med malet indskrift på siden: »Anno 1942«. I skibet ved indgangsdøren. En †*pengetavle* nævnes 1791.¹⁹

Salmenummertavler. 1) O. 1900, 75 x 56 cm, med skydenumre i to rækker og påskriften »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. Oprindeligt ved korbuens nordside (jfr. fig. 6), nu

Fig. 24. Alterbord, senmiddelalderligt (s. 981). Georg N. Kristiansen fot. 1942. — *Altartisch, spätmittelalterlich*.

Fig. 25. Prædikestol, o. 1550-75 (s. 989). NE fot. 1979. — *Kanzel, um 1550-75.*

vendt med bagsiden frem, gråmalet og forsynet med stifter til talophæng. I skibets nordside, på pillen til venstre for indgangen. 2-3) Moderne, 75 × 56 cm, gråmalede med stifter til talophæng. På hvælvpiller i skibets første og andet fag fra øst.

Præsterækketavle, skænket af tiendeejerne 1937.⁴⁴ Enkel, gråmalet ramme, 132 × 176 cm, hvide versaler på sort bund. På våbenhusets vestvæg.

Lysekroner, fire nyere i messing, de to er indkøbt for de penge, kirken 1894 fik ind ved salget af *sidealterfiguren (jfr. ovf.), de to er senere skænket af en gårdmand.⁴⁴ I tårnrummet fire nyere, trearmede *lamper* af messing.

Kirkeskib, 1938, fuldskib »Danmark«, bygget af kaptajn P. A. Pedersen, Nordby.⁴⁵ Skibet er en gave fra kirkeejerne i anledning af kirkens overgang til selveje.⁴⁴ Ophængt 10. maj 1940 mellem skibets første og andet fag fra øst.

Tårnur, 1962, anonym gave, leveret af firma Jermin Larsen, Odense.⁴⁴ Skiver på syd- og vestmuren.

Klokke, 1919, tv. 95 cm, indskrifter med reliefversaler. Om halsen: »Støbt af B. Løw & Søn København 1919«. På klokkelegemet: »Efter ønske af P. M. Gyde-Pedersen 124/7 1915 23 aar g(amme)l nedtog hans Familie, da den store Krig var endt, Kirkens søndrede Klokke (†nr. 3), og lod denne støbe«. På legemets modstående side: »Ud vil jeg ringe/ Fred over Iord/ Bud vil jeg bringe/ Naaden er stor«, †*Klokke*. 1) Ved klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke.⁷ 2) Ifølge synet 1803 revnet, »men lyder dog meget godt«. ⁴¹ Omstøbt 1816. 3) 1816, med indskriften: »1816, omstøbt og bekostet af Jerne Kierke Eiere. Støbt af D. H. Reimer, Klokkestøber i Randers.«¹⁸ Omstøbt 1919 (jfr. ovf.).

Klokkestolen er fornyet 1981, af fyrretræ.

Fig. 26. Detalje af Maturin Castensens epitafium (jfr. fig. 27). NE fot. 1979. — *Detail des Epitaphs für Maturin Castensen.*

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 27) o. 1747. »Magister / Matvrin Castensen / Til Hennegaard / Fordum Sogne Præst i Dette Guds Huus / I 47 Aar / Og Proust i Schads Herret I 9 Aar / Som Efter At Hand i Den Eenlige Stand / hafde Lagt 78 Aar Til Sin Alder / Aflagt 5000 Rd. til Sine Arvinger / Henlagt Sine øvrige Midler til Fattige / under Direction Af Stiftets / Høie Verslig og Geist[e]-lig Øvrighed / Overleverede Sin Siæl Til Himlen / Sit Støf til Graven / Den 7de Novemb(er) A(nn)o 1747«. Forneden gravvers:

»Hver Trængend Lem
Som Træder Fræm
At Tage Deel Af Gaven
som Castensen Har Lagt der hen
Bør Tacke Ham i Graven
Hans Støf Forga(a)r Men Gaven Sta(a)r
For Ham til Æreminde
Saalænge Pind og Mindste Splind
Af Taulen sees Herinde.«

Med malet skrift er tilføjet: »ita posuit Johannes Friisius Præpos(itus) et Past(or) in Alslef« (således satte Hans Friis, provst og præst i Alslev).

Epitafiet over legatstifteren²⁴ er et overdådigt udskåret barokarbejde i egetræ, ca. 4,5 m højt, bestående af et højrektangulært storfelt i kraftig, akantusprydet ramme, helt omkranset af

viltert, velskåret akantusløv med blomster, slyngede bånd og guirlander. Storfeltet er udformet som en typisk barokgravsten (jfr. s. 586) med gravskriften (reliefskåret kursiv, iblandet versaler) i en stor højoval laurbærkrans, som holdes af flankerende, kronede engle, der med palmegrene peger på afdødes navnetræk. Oven på kransen ligger en engel henslængt med forkrænkkelighedssymboler: kranium og vinget timeglas (fig. 26); i hjørnerne ses i cirkulære laurbærkranse de fire evangelister med deres attributter (fig. 33). Evangelisternes forkortede navne er skåret med versaler inden for kransene. Mellem de to nederste en bred-oval laurbærkrans med gravverset; storfeltets bund er udfyldt med akantusløv. På konsoller, flankerende storfeltet, står rundkindede børn (legatmodtagere?), den ene med bog, den anden nu med kors. Foroven kranser akantusløvet en gavl med blomsterprydet gitterværk, kronet af den opstandne Kristus med sejrsmantel, flankeret af englebørn med palmegrene.⁴⁶

Epitafiets brogede staffering er den oprindelige, med klare, velafstemte farver: hvidgråt, klar rødt og grønt, enkelte steder blå; laurbærkranse, englevinger og kroner samt indskriften - på sort bund — står forgyldte.

Oprindeligt opsattes epitafiet på korets nord-

Fig. 27. Epitafium (s. 992), o. 1747, over provst Maturin Castensen, †1747. NE fot. 1979. — *Epitaph, um 1747, für Propst Maturin Castensen, †1747.*

væg, over for døren til gravkapellet, hvor det fortrængte en plads i et stolestade.⁴⁰

O. 1890²² blev det nødtørftigt restaureret og opmalet, samt flyttet til dets nuværende plads på nordvæggen i skibets østfag. I forbindelse med en istandsættelse 1942 ved Georg N. Kristiansen blev overmalingerne fra o. 1890 fjernet.²⁸

Gravsten. 13 gravsten (fig. 29) var indtil 1983 opstillet ved nordsiden af gravhøjen i kirkegårdens sydvestre hjørne (sml. s. 973).⁴⁷ 12 af disse sten stammer fra 1700'rne, de fleste sat over medlemmer af slægten Spangsberg.⁴⁸ På flere sten læses signaturen »B.A.S.V.« eller »F.B.S.«, som må henvise til to stenhuggere, muligvis en far og hans søn, hvis arbejder tillige kendes i flere af landsdelens kirker, bl.a. Sønderho på Fanø. Værkstedet har været virksomt fra midten af 1700'rne og et par årtier ind i det følgende århundrede.

Stenene, der for de flestes vedkommende er ret angrebne af vejrliget, forventes efter endt konservering opstillet dels i våbenhuset, dels i ligkapellet.⁴⁹

1) (Fig. 28) 1594, over »KCD«. Såkaldt »bondegravsten«, rødlig granit, 138 × 55 cm. Den plane overside har enkelt indhugget ver-

Fig. 28. Såkaldt »bondegravsten« (nr. 1, s. 994), 1594, over »KCD«. Efter tegning af E. Rondahl 1896. — *Grabstein 1594 für »KCD«.*

salskrift og udsmykning i en noget skæv, dobbeltlinjet indramning. Midt på stenen et stort Jesumonogram med liggende H, hvor I'et synes at danne skaft for et Georgskors øverst på stenen. Omkring processionskorsets formede skaftled initialerne; nederst årstallet »1594«. – 1873 på kirkegården, øst for våbenhusets nordside,¹⁷ indtil 1983 anden sten fra øst.

2) (Fig. 30) 1714. Figursten over Hans Christensen Spongsberg i Strandbye, *.... 166., (†24.juli 1737), med hustru Eddel Christensdatter, *.. nov. 1674, kom tilsammen i ægteskab 1689 og har avlet 11 børn, 3 sønner og 8 døtre, som også findes udhugne her: Mette Hansd(atter), Else Hansd(atter), Christen Hansen (jfr. gravsten nr. 6), Søren Hansen, Niels Hansen (jfr. gravsten nr. 5), Maren Hansd(atter), Maren (sic!) Hansd(atter) †..., Kirsten Hansd(atter) †1710, Dorote Hansd(atter) †1712, Kirsten Hansd(atter) †..., samt et spædbarn (pige), †.... <Siden af Gud velsignet med den sidste søn Morten Hansen, *27. okt. 1715> (jfr. gravsten nr. 11).

Grå kalksten, 202 × 101 cm, med relief-fremstillinger af hele familien. Foroven står forældrene i hver sin højoval laurbærkrans, forneden er børnene anbragt i to rækker under hver sin arkadebue; herimellem findes gravskriften med reliefversaler, indrammet af palme-grene. I øverste kant læses i fordybede versaler: »Ao 1714 er denne sten udhugen Gud alene til lof og ære«.

Hans Spangsberg er vist glatbarberet med langt, krøllet hår, iført kjolefrakke, åben til livet, lange hoser og sko med kraftig hæl. I højre hånd holder han sin spadserestok, mens han med venstre modtager hustruens hjerte, som hun frembyder i sin højre hånd. Hun er i fodsid kjole med lægget nederdel, bæltet bundet i sløjfe foran maven. På hovedet kniplingshue og i venstre hånd en bog. Laurbærkransene, med påskriften: »Alt mit haab til Gud allene« og »Gud være lovet for ald sin godhed« (reliefversaler), holdes af to engle i stenens øvre hjørner; i sviklen mellem medaljonerne kerubhoved, baggrunden udfyldes af akantusløv. Under ægteparret er anført deres initialer og fødselsdato-

Fig. 29. Gravsten (nr. 1-13, s. 994-99), indtil 1983 opstillet langs foden af oldtidshøj. Erik Skov fot. 1964. — Grabsteine, bis 1983 am Fuße eines Grabhügels aus der Vorzeit aufgestellt.

er. Af de elleve børn er de første seks fremstillede som voksne, klædt som forældrene, mens de næste fire piger er kjoleklædte børn, de to med sammenlagte hænder; endelig et svøbelsesbarn. Oplysningen om den sidste søns fødsel er tilføjet under indskrifttavlen, og endnu senere er Hans Spangsbergs dødsår og -dag indhugget i medaljonen ved hans billede.

O. 1905 fundet i fire stykker uden for nordre kirkegårdsdige, spændt sammen og anbragt ved kirkens nordmur;⁴⁸ indtil 1983 opstillet som femte fra øst.

3) (Fig. 31) o. 1742. Peder Christensøn af Strandby, (*1670, †1742, bror til Hans Spangsberg, sml. gravsten nr. 2), døde 73(?) år, med hustru Anne lens Datter, døde 6. år, deres ægtesro varede 39 år til 1737. Avlede sammen 10 børn, 6 sønner og 4 døtre (sml. gravsten nr. 9). Grå kalksten, 173 × 114 cm, indskrift med reliefversaler i højoval laurbærkrans, der udfylder stenen. I hjørnerne kerubhoveder. — Indtil 1983 opstillet som nr. 11 fra øst.

4) O. 1750. »... og ... udi ... Peders ...«. Grå kalksten, 173 × 73 cm. Som nr. 3, laurbærkransen dog noget mindre, indskriften, med reliefversaler, næsten helt udslidt. — Indtil 1983 nr. 12 fra øst.

5) O 1750. Giertrud Nielsdatter af Gammelby, *8(?) dec. 1749, †.. sept. 1750 (datter af Niels Hansen, sml. gravsten nr. 2). Grå kalksten, 90 × 61 cm, med reliefindskrift (versaler og skriveskrift) i stor kartouchetavle; akantusløv fylder ud foroven og forneden. I stenens øvre hjørner to basunblæsende engle, og under skrifttavlen en kerub, ved hvis venstre vinge læses stenhuggerens *signatur* »B.A.S.V.« med fordybede versaler.

Denne signatur genfindes på et epitafium o. 1749 i Sdr. Bork (Ringkøbing amt), på nedennævnte gravsten nr. 7-10, samt på to gravsten i Sønderho, Fanø, begge dateret o. 1760. Endvidere må gravsten nr. 11 og en gravsten i Sønderho o. 1780 tilskrives samme værksted, jfr. også gravsten nr. 12.

Indtil 1983 opstillet som sten nr. 13 fra øst.

6) (Fig. 30) 1751. Christen Hansen Spangsberg af Ugelviig, ejer og patron til Brøndum kirke og en del jorder, født i Strandby 5. jan. 1697, t3. aug. 1747, 50 år og 7 måneder. Kom i ægteskab 15. dec. 1717 med den nu efterladte enke Ingeborg Christensdatter, født i Veldbeck 16. dec. 1685, <†19.juli 1766, 80 år og [7] måneder>. Levede sammen i ægteskab i 30 år og velsignet af Gud med 4 børn, 2 sønner og 2

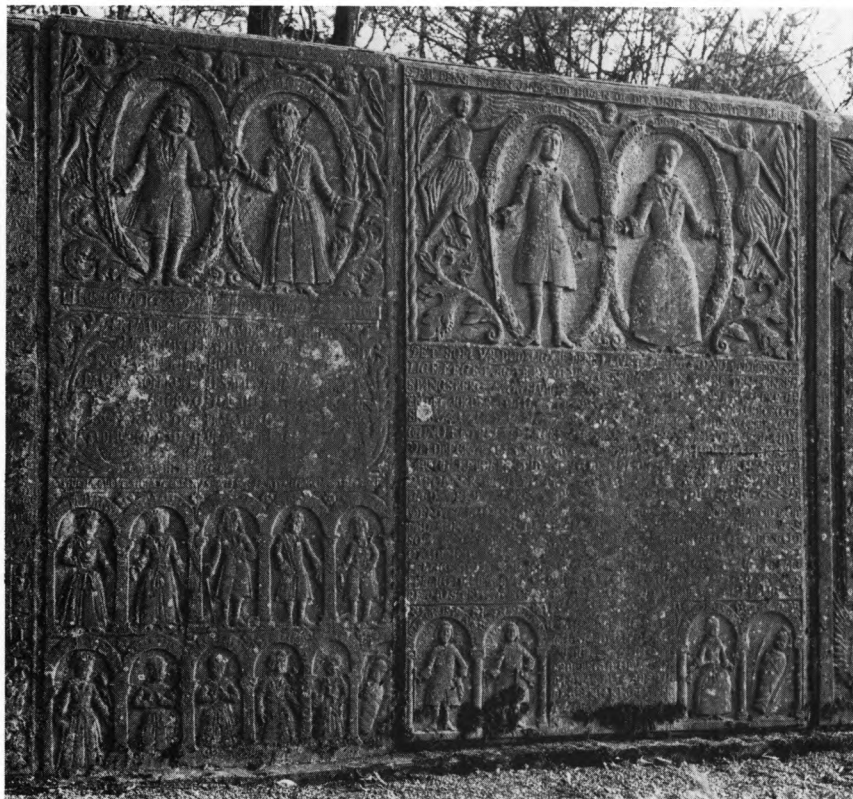

Fig. 30. Gravsten (nr. 2, s. 994), 1714, over Hans Christensen Spangsberg og hustru, Edel Christensdatter og (nr. 6, s. 995), 1751, over Christen Hansen Spangsberg og hustru, Ingeborg Christensdatter. Erik Skov fot. 1964. — *Grabsteine, 1714, für Hans Christensen Spangsberg und seine Gattin, und 1751 für Christen Hansen Spangsberg und seine Gattin.*

døtre, som tillige på denne sten findes udhugne: Niels Christensen, *24. nov. 1722, Søren Christensen,⁵⁰ *13. marts 1727, Mette Christensd[atter], *29. marts 1719, og Edel Christensdatter, *23. febr. 1726, †2. febr. 1732. Grav vers.

Grå kalksten, 199 × 142 cm, næsten svarende til Christen Spangsbergs forældres henved 40 år ældre sten (nr. 2), idet skriftfeltet dog optager hele bredden og har trængt sig ned mellem reliefferne af de fire børn. Ægteparret er klædt som hans forældre, Ingeborg Christensdatter dog med glat hue og spiralsnoet tørklæde om halsen; han ikke ulig fremstillingen på forældrenes sten, hvor han står i midten i næstnederste række. Mellem sig holder ægtefællerne et timeglas(?), han har spadserestok i højre, hun bog i venstre hånd. De fire børn er opstillet parvis i stenens nederste hjørner. De to sønner, til venstre, er klædt som faderen, med stok i højre og tørklæde i den venstre hånd, der kækt er sat i siden. Af døtrene er Mette klædt som moderen med meget vid nederdel, tørklæde i

højre hånd, i venstre en blomst, mens Edel, der døde som 6-årig, er vist som svøbelsbarn.

På stenens nederste rammeliste med fordybede versaler: »Anno 1751 er denne sten udhuggen Gud allene til lof pris og ære«.

1885 på kirkegården, ca. 5 meter nordvest for tårnet, o. 1905 ved kirkens nordmur⁴⁸ og indtil 1983 opstillet som sjette fra øst.

7) O. 1754. »Her / ved moder sin at hvile / som og blev tidlig dræbt af dødens gift og pile / og derved kaldet fra ald verdens møjsomhed / til rolig fred / og salig evighed«. Anne Margrete Mortensdatter Spangsberg, *26. marts 1754, levede her 4 måneder, 3 uger og 6 dage, †12. aug. (1754, datter af Kirstine Poulsdatter, jfr. gravsten nr. 8, og Morten Hansen Spangsberg, sml. gravsten nr. 11). Indskriften afsluttes med et gravvers. Grå kalksten, 92 × 50 cm, med reliefversaler i stor højoval laurbærkrans. Foroven og forneden løvværk og blomster. Nederst læses i fordybede versaler stenhugger-signaturen »B.A.S.[V.]« (sml. gravsten nr. 5).

1922 ved kirkens nordmur, sammen med

nr. 2, 6, 8 og 11;⁴⁸ indtil 1983 første sten fra øst.

8) O. 1754. Kierstine Poulsdatter, *26.jan. 1720, gift 24. nov. 1748 med Morten Hansen Spangsberg i Strandbye (sml. gravsten nr. 11),⁵¹ hvis ægtehustru hun var i 6 år og 4 uger, fødte tre børn, Hans, Eddel og Anne Margrete (sml. gravsten nr. 7). Levede 34 år, 28 uger og . dage, t29. dec. 1754, efter at have været plaget af sygdom i 19 uger. Grå kalksten, 201 × 71 cm, indskrift med versaler i fordybet relief. Gravvers indleder og afslutter teksten på den store indskrifttavle, der udfylder stenen næsten fuldstændig. Øverst holder to engle med palmegrene en krone over skrifttavlen, der forneden holdes af en rygvendt, halvt siddende, halvt liggende engel omkranset af bladværk og blomster. Til venstre for englen et timeglas. Gravskriftens afslutning flankeres af to små figurer, en mand og en kvinde, stående på en søjleopbygning; på stenens underkant i fordybede versaler stenhuggerssignaturen »B.A.S.V.« (sml. nr. 5).

Denne stens udsmykning svarer nøje til et epitafium i Sdr. Bork kirke (Ringkøbing amt) over amtmand Chr. Teilmann og frue, udført af »B.A.S.V.« o. 1749. Motivet med krone, fremholdt af engle, evt. med palmegren, genfindes på gravsten nr. 7, samt på to næsten ens gravsten i Sønderho; den ene, o. 1760, signeret »B.A.S.V.«, den anden, o. 1806, »F.B.S.«, sml. gravsten nr. 12.

1922 ved kirkens nordmur, sammen med nr. 2, 6, 7 og 11;⁴⁸ indtil 1983 fjerde sten fra øst.

9) O. 1764. Niels Nielsen af Veldbeck, †1764, 60 år, med hustru Else Pedersdatter, †1755, 42 år (datter af Peder Christensen (Spangsberg) og Anne Jensdatter, sml. gravsten nr. 3). Deres ægteskab varede 22 år, af Gud velsignet med .. sønner og [en] datter, hvoraf den yngste søn, Peder Nielsen, hviler i moders arm. Nederst i skriftfeltet gravvers. Grå kalksten, 199 × 109 cm, med versalindskrift i høj kartouche, der omtrent udfylder stenens bredde. Over kartouchen holder svævende engle en krone, og i stens nederste hjørner, uden for kartouchens konkavt afskårne hjørner, keruber. Hele udsmykningen kantes af brede rammelister inden

for en med rundstav profileret kant, og på nederste rammeliste læses med fordybede, kursiverede versaler stenhuggerens initialer: »B.A.S.V.« (jfr. nr. 5 og 8). — Indtil 1983 syvende sten fra øst.

10) O. 1766. Else Sørensdatter af Weldbech, *13. nov. 1741 i Novrup, kom i ægteskab 4. dec. 1762 med ungkarl Niels Nielsen i Weldbech ..., levede kærligt og kristeligt med hinanden i 3 år, 8 måneder, 3 u(ger) og .. dage. Velsignet med 3 børn Lysegrå kalksten, 199 × 71 cm, med indskrift i reliefversaler, enkelte ord og navne i kursiv. Over skriftfeltet, der udfylder det meste af stenen, tre rocailles, og forneden omslutter en rocaille et nu udslidt indskriftfelt (til gravvers?). Herover forkrænkethedssymboler, timeglas flankeret af slange

Fig. 31. Gravsten (nr. 3, s. 995), o. 1742, over Peder Christensen og hustru, Anne Jensdatter. NE fot. 1984. — *Grabstein Peder Christensens und seiner Gattin.*

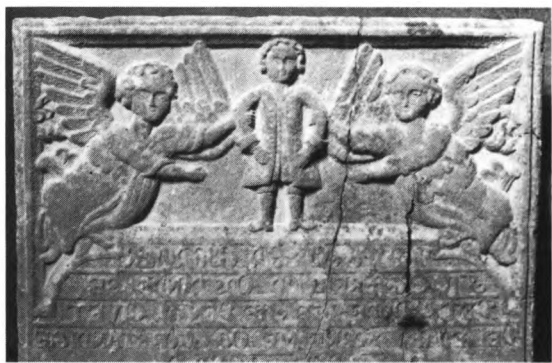

Fig. 32a-b. Detaljer af gravsten (nr. 11, s. 998), o. 1772, over Morten Hansen Spangsberg. NE fot. 1984. — *Grabstein Morten Hansen Spangsbergs, Details.*

(til venstre) og knokkelmand. Omkring timeglasset med fordybet kursiv stenhuggerssignaturen »B.A.S.V.« (jfr. gravsten nr. 5). — Indtil 1983 tiende sten fra øst.

11) (Fig. 32 a-b) o. 1772. Morten Hansen Spangsberg, født i Strandbye 1715 (27. okt., jfr. gravsten nr. 2 over hans forældre, Hans Christensen Spangsberg og Edel Christensdatter), hvor han også boede. Kom i ægteskab med Kirsten Pouls Datter (jfr. gravsten nr. 8), avlede med hende en søn og to døtre (jfr. gravsten nr. 7), blev enkemand 1754. Kom atter i ægteskab 1760 med Ide Sophie Rodriguez, hans nu efterlevende enke. Med hende avlede han 5 sønner og 1 datter. På sin rejse mellem Hierting og Strandbye natten mellem 3. og 4. febr. 1772 blev han i is og vand henreven fra det ganske land; han havde levet 3 måneder over 56 år.

Grå kalksten, 202 × 72 cm, med reliefversaler på høj kartouche i stenens bredde. Øverst (fig. 32a) fremholder svævende engle en lille mand – den afdøde – med krøllet hår, knælang frakke med store ærmeopslag, knæstrømper og sko med kraftige hæle. Stenen er i opbygning og ornamentik nært beslægtet med de B.A.S.V.-signerede sten nr. 7-10, særlig sidstnævnte, hvis rocailleer genfindes forneden (fig. 32b), og denne – usignerede – sten må antages ligeledes at være udgået fra samme værksted (sml. nr. 5).

1922 ved kirkens nordmur, sammen med nr. 2 og 6-8,⁴⁸ indtil 1983 ottende sten fra øst.

12) O. 1779. Over ungkarl Søren Nielssen af Bollisager, født sammested 27. ... 1743, t... 1779, 36 år mindre 4 mdr., 1 uge og 1 dag (søn af Niels Mortensen og Johanne Sørensdatter, sml. gravsten nr. 13). Gravvers. Grå kalksten, 186 × 74 cm, indskrift med reliefversaler på kartouchefelt, der næsten udfylder stenen. Foroven og forneden rocailleornamenter.

I midten, forneden ses stenhuggerens *signature*: »F.B.S.«(?). Denne signatur, der må anses for at dække over en efterfølger i »B.A.S.V.«-værkstedet, sml. gravsten nr. 5, læses også på nr. 13, ligesom den genfindes på gravsten o. 1790 – over et medlem af slægten Spangsberg — i Guldager kirke (Skast hrd.); på en gravsten, dateret 1791, i Årre (Skast hrd.), samt på to gravsten, henholdsvis o. 1806 (sml. gravsten nr. 8) og o. 1816, i Sønderho, Fanø. Jerne-, Årre- og den ene Sønderho-sten har endnu »B.A.S.V.«s rokokopræg, medens Guldager-stenen, o. 1790, og den sene Sønderho-sten, o. 1816, er klassicistiske.

Indtil 1983 tredje sten fra øst.

13) O. 1789. Niels Mortensen af Bollisager, født i Rørkier 24. okt. 1701, død i Bollesager 25. ... 1766, 64 år, 4 uger og 1 dag, med hustru Johanne Sørensdatter, født i Rørkier 19. ... 1721, død i Bollesager 1789, 68 år (datterdatter af Peder Christensen (Spangsberg), sml. gravsten nr. 3). De levede sammen i 24 år og blev af Gud velsignet med 4 børn, 2 sønner (sml. gravsten nr. 12) og 2 døtre. Grå kalksten,

209 × 103 cm, med reliefversaler på stort, svej-fet indskriftfelt, omgivet af rocailleornamenter. Forneden i midten stenhuggerssignaturen »F.B.S.«, jfr. gravsten nr. 12. – Indtil 1983 niende sten fra øst.

Gravkapel. Det nuværende sakristi ved ko-rets sydside tjente tidligere som kapel (sml. s. 978) for provst Maturin Castensen og dennes slægtninge. Her henstod fire *kister* – to voksen- (nr. 1 og 3) og to barnekister – der 1891 ned-sænkedes under tilbygningens gulv, hvor de i-følge indskriften på en marmortavle i sakristiet 1911 blev dækket af en muret hvælving. Kister-ne, der er utilgængelige, vides at have indeholdt²⁴ 1) Maturin Castensen, †1747 (jfr. kiste-plade og epitafium); 2) Tobias Bøtcher, søn af Castensens søstersøn og efterfølger, Johannes Bøtcher og hustru (jfr. muret begravelse og kirkegårdsmonument nr. 1 og 2); 3) Ingeborg Johansdatter Bøtcher, *1752, †1779, søster til Tobias B. (nr. 2), og 4) Johannes Lang, søn af Ingeborg Bøtcher og Niels Lang, der 1776 aflø-ste svigerfaderen som sognepræst.

Kisteplade, 1747. Magister Maturin Casten-sen, som efter at han i Riibe 30. aug. 1669 hav-de taget sin herkomst af en højfornem ægte-seng, i 47 år havde været en tro tjener i Guds hus, i 9 år en retsindig provst i Schads herred og i al sin levetid enlig og ugift i sit eget hus. Endte dette liv 7. nov. 1747 og begyndte et an-det, som skal være uden ende.

Højoval blyplade med tunget kant, indskrift med graveret kursiv. Siden 1911 ophængt på tavle af egetræ i sakristiet – det tidligere grav-kapel.

I den s. 973 omtalte oldtidshøj i kirkegårdens sydvestre hjørne er i en *muret begravelse* o. 1792 nedsat pastor Johannes Bøtcher (†1792, jfr. kir-kegårdsmonument nr. 1; søstersøn til provst Maturin Castensen, sml. epitafium og kisteplade) og hustru, Anna Lethe, f. Bruun (†1806, jfr. kirkegårdsmonument nr. 2).⁵²

Kirkegårdsmonument. 1) O. 1792. Såkaldt »bondegravsten« for Hr. Joh(annes) Bøtc[he]r, præst i Jerne, *1719, †1792 (sml. kiste nr. 2 og 3). Rødlig granit, 57 × 29 cm, 14 cm dyb, med fordybet skriveskrift på plan indskriftside.

Rejst på gravhøjen (sml. s. 973), hvor ægtepar-ret er gravsat (jfr. ovenfor).

2) O. 1806. Mad(am) A(nna) Bøtcher, *1726, †1806. Pendant til ægtemandens sten (nr. 1), 60 × 28 cm, 11 cm dyb. Placering som nr. 1.

3) O. 1828. Mathilde Helene Hjort, født Hy-p[off], *2. okt. 1778, †7. sept. 1828. Citat fra Matt. 5,8. Højoval sandsten, 71 × 48 cm, med profileret kant. Indskrift med fordybet skrive-skrift. Rejst på gravhøjen bag nr. 1 og 2.

4) O. 1835. Søren Spandet Hjort, sognepræst til Jerne og Skads, *8. febr. 1765, †21. marts 1835. Citat fra Sl. 119,2. Udformning, størrel-se og placering som nr. 3.

I et buskads på gravhøjens vestside står otte *støbejernskors* fra 1800'ernes midte, af hvilke føl-gende kan læses:

1) O. 1860. Sognefoged og gårdmand Hans Pedersen ... Indskrift med delvis ulæselige re-

Fig. 33. Detalje af Maturin Castensens epitafium (jfr. fig. 27). NE fot. 1979. — *Detail des Epitaphs für Maturin Castensen.*

Fig. 34. Kirken set fra nordøst sommeren 1890, året før den gennemgribende restaurering. Blyantsskitse af kgl. bygningsinspektør J. Vilh. Petersen. Privateje. — *Die Kirche im Sommer 1890, im Jahr vor der durchgreifenden Restauration, von Nordosten gesehen. Bleistiftsskizze.*

liefversaler på det 47 cm brede kors med fligede korsarme.

2) 1863. Gårdmand H. Mortensens afdøde hustru Ane Christensdatter, født i Boldersager 5(?) febr. 18., gift 1833(?), død i Gammelbye .. juli 1863(?). Indskrift med skriveskrift, korsarmene afsluttes i trepas. Bredde 49 cm.

3) 1863. Gårdmand H. Mortensen, født i Darum 30. sept. 1810, gift i Gammelbye 1833(?), †. nov. 1863. Indskrift med skriveskrift på 47 cm bredt kors med fligede korsarme.

Af de øvrige fem kors er de tre uden indskrift. Flere *†støhejerskors* ses på foto o. 1900.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1961ff. — *LA Vib.* Skast herreds tingbøger 1653 og 1668 (B 83A).

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker III, 1886, s. 352f. — *Notebøger.* Søren Abildgaard X, s. 1. — *Indberetninger* ved Jacob Helms 1873 (bygning, inventar og gravminder), J. Magnus-

Petersen 1891 (kalkmalerier og middelalderligt inventar), Niels Termansen 1915 (epitaf), 1915 (altertavle), Georg N. Kristiansen 1942 (altertavle), 1944 (prædikestol), 1964 (inventar).

Tegninger og opmålinger. *KglBibl.* Tegning af kirken ved J. G. Burman Becker o. 1860 (KB 20^a 63). — *Privat* (ark. Knud Lehn Petersen, Odense). Skitse af kirken ved J. Vilh. Petersen 1890. — *NM2.* Opmåling og forslag til istandsættelse af prædikestol ved Axel Møller 1892. Opmåling og tegninger af alterstage, døbefont, prædikestolsfag, korbuekragbånd, gravsten og Morten-figur fra gotisk *altertavle ved E. Rondahl 1896. Opmåling af gotisk *altertavle ved H. Lønborg-Jensen 1925. Beliggenhedsplan og plan og snit af kirken med forslag til ændringer ved Aage Bugge og P. Riis Olsen 1941. Skitser med farveangivelser af altertavlens staffering samt kalk af altertavlens og lydhimlens indskrifter og ornamenter ved Georg N. Kristiansen 1942. Plan og snit ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978.

Litteratur. Valdemar Andersen: En stolestadestrid i Jerne kirke, i ÅrbRibe 1975, s. 25-35. — Jesper Madsen: Magister Maturin Castensen, i ÅrbRibe 1906, s. 51-112. — L. Spangsborg: De gamle Gravsten paa Jerne Kirkegaard, i ÅrbRibe 1922, s. 634-45. — Niels Thomsen: En gravhøj og et kirkedige. *Kronik i Vestkysten*, 18. april 1953.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jør-

gen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Henrik Larsen. Redaktion afsluttet jan. 1985.

¹ Præsteindberetninger til Ole Worm, I, 1970, s. 244. -

² DiplDan. 2 rk. VI, 36 og 453. -

³ Troels Dahlerup: Det danske sysselprovsti i middelalderen, 1968, s. 107-19. -

⁴ Kronens Skøder II, 631. -

⁵ RA. DaKanc. A 29. Efterretninger om kirkeeierne 1726-97. -

⁶ DiplDan. 2 rk. III, 342. -

⁷ RA. Reg. 108A, nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker. -

⁸ DaSagn. III, 218. -

⁹ DaFolkemSaml. 1930/5 2633. -

¹⁰ Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. NM6. FP 1417. -

¹¹ Kirketårnet ses i horisonten på Em. Bærentzens litografi »Parti på stranden ved Fanø«, efter maleri af - C. Frederik Sørensen, udstillet på Charlottenborg 1852.

¹² Jfr. Niels Thomsen: En gravhøj og et kirkedige. Kronik i Vestkysten, 18. april 1953; Olaf Olsen: Hørg, hov og kirke, 1965, s. 269.

¹³ Under anlæggelsen af Esbjerg havn i 1870'erne tilbød entreprenøren at opføre en ny kirkegårdsмур imod at måtte bruge kampestenene til havnen.

¹⁴ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti 1828-91 (C 44.3-5).

¹⁵ LA Vib. Skast herreds tingbog 1653 (B 83A); syn indført under 15. marts.

¹⁶ LA Vib. Skast herreds tingbog 1668 (B 83A); syn indført under 5. maj.

¹⁷ NM2. Indb. ved J. Helms 1873.

¹⁸ F. Uldall: Om de danske landsbykirker, III, 352 (1886). NM2.

¹⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1792 (C 4.189-90).

²⁰ NM2. Indb. ved J. Magnus-Petersen 1891.

²¹ Dateringen blev foretaget af tidsskriftet Skalk, Højbjerg. Rapport i NM2.

²² LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti 1828-. Kirker og præstegårde i Skast hrd. 1877-1900 (C 44.8).

²³ RA. Ældre lokalarkiver. Ribe kapitel 1216-1662. Anders Sørensen Vedels regnskabsbog for Varde syssel.

²⁴ Jfr. Jesper Madsen: Magister Maturin Castensen, i ÅrbRibe. 1906, s. 51-112.

²⁵ Jfr. korrespondance i NM2.

²⁶ Jfr. indb. 1891 (note 20) samt Magnus-Petersen: Kalkmalerier s. 4 med tavle XXVIII, 4.

²⁷ Således nævnt i indb.; ifølge bogen, jfr. note 26, var det versene 17-20.

²⁸ Indb. af Georg N. Kristiansen 28. marts 1942 i NM2.

²⁹ NM2. Indb. af Niels Termansen jan. 1915 og Georg N. Kristiansen 28. marts 1942. - LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti 1828-91 (C 44.3-5).

³⁰ Bestemmelserne hviler hovedsagelig på C. A. Jensens iagttagelser. Jfr. indb. af Erik Moltke under Løgumkloster kirke; i NM2.

³¹ NM2. Søren Abildgaards notebog X, s. 1.

³² NM2. Korrespondance mellem kirken og Nationalmuseet.

³³ Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, Varde 1983, s. 55, mærket JHa.

^{33a} Varde Sølv (jfr. note 33), s. 114f., 150f. samt fig. 252.

³⁴ Se Kaj Uldall: Gammelt tin, 1966, med fig. 27. - På en seddel i skuldæksboet efter provst Michael Assens, kirkens præst 1858-1880.

³⁵ Indb. af Georg N. Kristiansen 17. sept. 1944 i NM2.

³⁶ Jensen: Snedkere, s. 36f.

³⁷ Jfr. Marie-Louise Jørgensen: Lektorieprædikestole i Østdanmark. I Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Möller, 1983, s. 89f.

³⁸ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købstadsprovsti, synsprotokol for kirker og præstegårde m.m. 1808-11 (C 36A. 13).

³⁹ Tegninger i NM2. Af den første fremgår bl.a., at stolen før 1892 ikke havde nogen frise under fodlisten, og at opgangspanelet kun havde ét fag, formentlig som følge af afkorting. Endvidere ses den nævnte støttesolpe.

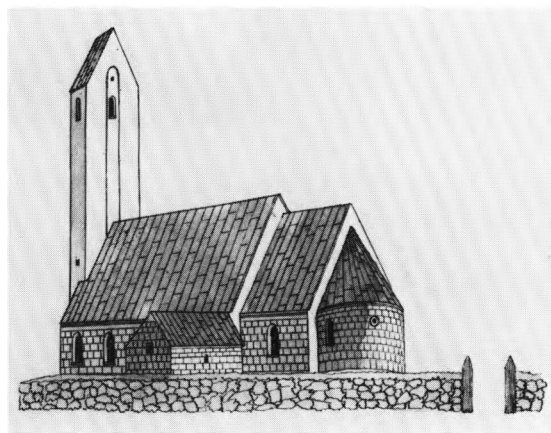

Fig. 35. Kirken set fra sydøst o. 1860. Tegning af J. G. Burman Becher. KglBibl. Tårnets funktion som sømærke er tydeliggjort, og gengivelsen er også på andre punkter uøjagtig. — *Die Kirche um 1860, von Südosten gesehen. Die Wiedergabe ist in mehreren Punkten ungenau.*

⁴⁰ Valdemar Andersen: En stolestadestrid i Jerne kirke, i ÅrbRibe 1975, s. 25f. -

⁴¹ LA Vib. Ribe bispearkiv: Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1803-4 (C 4.706). -

⁴² Organist- og Kantorembederne, 4. udg. 1927. -

⁴³ Yderligere oplysninger findes i Den danske Orgelregistrant. -

⁴⁴ Synsprotokol 1961f. Ved embedet. -

⁴⁵ Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 360. -

⁴⁶ Jacob Helms (jfr. note 17) omtaler epitafiet som pompøst, »i en outreret rokokostil med tykke englebørn i flagrende særke«. -

⁴⁷ Ved opstillingen beskar man højens fod. -

⁴⁸ Om slægten og nogle af gravstenene, se L. -

Spangsberg: De gamle Gravsten paa Jerne Kirkegaard, i ÅrbRibe 1922, s. 634-35.

⁴⁹ De personalhistoriske oplysninger til supplerende af gravstenenes indskrifter er venligst meddelt af Fritz Schönwandt, der ligeledes takkes for sin beskrivelse af stenene.

⁵⁰ Søren Christensen Spangsberg og hustru Mette Sørensdatter var part i den stolestadestrid, som omtales s. 990, jfr. note 40.

⁵¹ Hun havde været husholderske for provst Maturin Castensen (†1747, sml. epitafium og kisteplade), efter hvem hun arvede indtægten af Spangsbjerg mølle, se Jesper Madsen (note 24).

⁵² Jfr. Niels Thomsen (note 12).

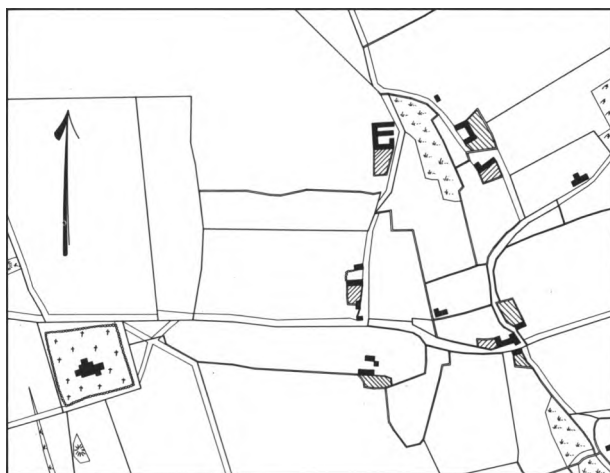

Fig. 36. Matrikelkort 1:10000. Målt 1820, omtegnet 1865.

— *Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1820, umgezeichnet 1865.*